

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

RKT230 Religionsvetenskap, examensarbete för magisterexamen, 15 hp

”Vedisk kreationism” – ISKCON (International Society for Krishna Consciousness) och polemiken mot modern vetenskap

(”Vedic Creationism”: ISKCON [The International Society for Krishna Consciousness] and Its Polemics Against Modern Science)

	Författare: Per-Johan Norelius Handledare: Clemens Cavallin Ämne: Religionsvetenskap Termin: VT 2009
--	---

Innehåll:

Inledning.....	3
Frågeställningar.....	3
Metod.....	3
Material.....	3
Tidigare forskning.....	4
Bakgrund.....	6
ISKCONs förhistoria: Gaudiya-vaishnavismen.....	6
Praxis, riter och regler.....	9
ISKCONs senare historia och utveckling.....	10
Världsbild.....	13
Ande vs. materia.....	13
Gudsbild och texttolkning.....	15
Syn på omvärlden.....	16
Bhaktivedanta Institute.....	18
1. ISKCON och modern vetenskap.....	22
Prabhupadas roll.....	22
Vetenskap som materialistisk.....	26
Vetenskap som spekulativ och ofullkomlig.....	27
”Hinduisk kreationism”?.....	29
ISKCONs antidarwinism: de ideologiska förutsättningarna.....	34
Kritik av den biologiska synen på liv.....	38
Slutsats.....	41
2. Bhaktivedanta Institute och vaishnavitisk kosmologi.....	42
Kropp och själ.....	42
Själsbevis.....	44
Tidscyklar.....	45
Gud och gudar.....	47
Purāṇsk kosmografi.....	50
Avslutande diskussion.....	54
Källförteckning.....	56

Inledning

Frågeställningar

I den här uppsatsen behandlas Bhaktivedanta Institute, en institution knuten till The International Society for Krishna Consciousness (ISKCON), vars syfte är att på ”vetenskaplig” väg försvara rörelsens bokstavsläsning av den traditionellt hinduiska världsbild som beskrivs i dess heliga texter (t.ex. *Bhāgavata-Purāṇa*); institutets verksamhet har ofta betecknats som ”hinduisk kreationism”. Genom att sätta dess publikationer och dess kritik av många av den moderna vetenskapens mest väletablerade teorier (t.ex. evolutionsläran) i ett större sammanhang – dvs., genom att studera ISKCONs världsbild och filosofi, dess syn på omvärlden och på moderniteten, och dess historiska utveckling – kommer vi att försöka klargöra den ideologiska bakgrunden till Bhaktivedanta Institutes verksamhet och ge svar på en del frågor som, tror jag, tidigare studier av institutet inte riktigt lyckats besvara; t.ex. varför darwinistisk evolutionsteori varit föremål för dess hårdaste kritik.

Metod

För att utforska bakgrunden till institutets verksamhet kommer vi att studera de teorier och den kritik av den vetenskapliga världsbilden som framläggs i institutets publikationer, i skenet av den världsbild och de läror som framkommer i texter med religiös auktoritet inom ISKCON. Hit hör i första hand rörelsens traditionellt hinduiska (gaudiya-vaishnavitiska) skriftkanon, bestående främst av medeltida sanskrittexter och något yngre bengalitexter, samt texter författade av auktoriteter inom själva rörelsen – av dess *guruer*, och, i synnerhet, av dess grundare, Bhaktivedanta Swami Prabhupada. (Se mer nedan, under ”*Material*”). Bhaktivedanta Institutes ursprung och historia kommer också att granskas: med vilket syfte grundades institutet, och hur kommer detta fram i dess publikationer (som gör anspråk på vetenskaplighet och inte alltid nämner sitt bakomliggande religiösa syfte)? Förhoppningsvis kommer allt detta att klargöra på vilka avgörande punkter ISKCONs och vetenskapens världsbilder kolliderar, och därmed kasta ljus över institutets kritik av många vetenskapliga teorier.

Material

Det primära källmaterialet utgörs av 1) Bhaktivedanta Institutes publikationer och 2) källor till den världsåskådning som ligger bakom dessa, dvs. ISKCONs traditionella skriftkanon och andra texter som beskriver rörelsens världsbild. Till rörelsens kanon hör, som sagt, dels traditionella hinduiska skrifter, dels dess religiösa ledares eller guruers (och framför allt

grundarens) publikationer, som har samma auktoritet som de gamla sanskritskrifterna.¹ När det gäller de mer ”traditionella” skrifterna, såsom *Bhagavad-gītā* och *Bhāgavata-Purāṇa*,² är Prabhupadas, rörelsens grundares, engelska översättningar av och kommentarer till dessa särskilt viktiga källor när det gäller ISKCONs världsbild, då det nästan uteslutande är genom dessa översättningar som rörelsens medlemmar är bekanta med de heliga skrifterna.

Som en del av sin missionsverksamhet har ISKCONs medlemmar gjort Prabhupadas mycket omfattande litterära produktion tillgänglig online på en rad hemsidor,³ vilka varit behjälpliga i mitt arbete.

Tidigare forskning

Kring rörelsen ISKCON finns sedan tidigare en omfattande forskning (t.ex. Shinn 1987, Rochford 1985 och 2007, Fizzotti och Squarcini 2004, och essäsamlingarna Bromley & Shinn 1989, Bryant & Ekstrand 2004, Dwyer & Cole 2004). Som de flesta små och nya religiösa rörelser har ISKCON under sin historia genomgått hastiga förändringar som en följd av såväl inre slitningar som yttre påtryckningar från det omgivande samhället, och jag har därför försökt använda mig av så nya studier av rörelsen som möjligt, som dessutom utforskar dess historiska utveckling; Rochford 2007 är kanske den mest användbara i det avseendet, men Bryant & Ekstrand 2004 och (betr. ISKCON i Sverige) Frisk 2007 ger också bra perspektiv. Sociologiska studier står också att finna i *Social Compass* vol. 47, nr. 2 2000 (specialnummer om ISKCON). Studier som dessa belyser hur ISKCONs inställning till omvärlden verkar börja förändras, något som kanske kan komma att medföra konsekvenser för Bhaktivedanta Institute och dess apologetiska verksamhet.

Beträffande just Bhaktivedanta Institute finns tyvärr få tidigare studier. Mikael Rothsteins (1996) doktorsavhandling – en jämförelse av synen på modern vetenskap hos ISKCON resp. Transcendental Meditation (TM), en annan ”neohinduisks” rörelse – är förmodligen den mest utförliga studien; mycket har dock kommit från Bhaktivedanta Institute sedan avhandlingen skrevs 1993 – i synnerhet publicerandet, samma år, av jättevolymen *Forbidden Archeology* (Cremo & Thompson 1998 [1993]), ett angrepp på den darwinistiska bilden av mänsklighetens historia som väckte avsevärd uppmärksamhet både allmänt och i akademiska kretsar och som tveklöst är Bhaktivedanta Institutes mest kända publikation hittills. Medan

¹ För mer om detta och om ISKCONs ständigt växande skriftkanon, se Rothstein 1992.

² Av rörelsens medlemmar vanligtvis benämnd *Śrīmad Bhāgavatam*, ”den vackra Bhāgavata”; ett slags bibel för vishnuiterna, vanligtvis daterad till 800- eller 900-talet evt.

³ T.ex. Bhaktivedanta VedaBase (<http://vedabase.net/>), PrabhupadaBooks (<http://prabhupadabooks.com/>) och Bhaktivedanta Memorial Library (<http://bvml.org/>).

Rothstein diskuterar institutets tidigare anti-darwinistiska publikationer, tas denna bok alltså tyvärr inte upp.

En artikel av C. Mackenzie Brown (2002) är, såvitt jag vet, den enda övriga publikation som utforskar institutets verksamhet ur ett religionsvetenskapligt perspektiv. Artikeln fokuserar på Bhaktivedanta Institutes anti-darwinism och på en del ”Intelligent Design”-liknande publikationer, och jämför dessa med vissa kristna kreationisters teorier. I övrigt tycks det mesta som skrivits om Bhaktivedanta Institute från akademiskt håll ha kommit från antropologer, paleontologer, vetenskapshistoriker m.fl.; institutets ihärdiga kritik av evolutionsteorin har väckt reaktioner från den etablerade vetenskapen och lett till publicerandet av en rad recensioner och kritiska artiklar i antropologiska och liknande tidskrifter.⁴ Syftet med dessa har förstås först och främst varit att kritisera institutets anti-darwinistiska o. dyl. teorier, snarare än utforska den ideologiska bakgrunden till dem; de har därför inte varit till särskilt stor nytta för mitt arbete, även om en del av dem ger viss information om institutet och dess historia. När det gäller Bhaktivedanta Institute har jag därför fått hålla till godo med Rothsteins och Browns tidigare studier, och, när dessa inte räckt till, själv försökt sätta in institutets verksamhet i dess religiösa sammanhang med hjälp av jämförelser med ISKCONs skriftkanon och den sekundärlitteratur som i övrigt finns om rörelsen.

⁴ De flesta av dessa finns samlade i Cremo 2001.

Bakgrund

ISKCONs förhistoria: Gaudiya-vaishnavismen

ISKCONs hinduiska rötter står att finna i vaishnavismen, dvs. den gren av hinduismen som dyrkar Vishnu i någon av hans många olika former – t.ex. Narayana, Krishna och Rama – som den högste och allsmäktige guden, höjd över alla hinduismens övriga gudomligheter. Den gren av vaishnavismen som det är fråga om kallas gaudiya-vaishnavismen, efter området Gauda i Bengalen, och uppstod på 1500-talet ur de *bhakti*-rörelser som vid denna tid hade sin blomstringstid i norra Indien. *Bhakti*, ungefär ”hängivelse”, syftar på en ofta starkt känslsam dyrkan av någon enskild gudom; med *bhakti*-rörelser åsyftas vanligtvis de mer eller mindre folkliga religiösa rörelser som under 1400-1500-talen spred sig genom Nordindien, och som hyllade olika gudar med enkla former av dyrkan, inte minst sång och dans.⁵ Krishna var en av de populäraste gudarna, vars kult kunde anta hänryckta och mycket känslsamma, ofta sensuella, drag. Gaudiya-vaishnavismens upphovsman, den bengaliske munken Krishna Caitanya Mahaprabhu (ca 1486-1534),⁶ inledde ett slags massrörelse som byggde på *saṁkīrtana*, ”gemensamt lovsjungande”, vilket innebar att Krishna prisades öppet på gatorna med sång och dans. Av särskild betydelse var sjungandet av ett mantra bestående av tre av gudens namn i vokativform: *Hare Kṛṣṇa Hare Kṛṣṇa Kṛṣṇa Kṛṣṇa Hare Hare / Hare Rāma Hare Rāma Rāma Rāma Hare Hare*. Detta s.k. *mahā-mantra* eller ”det stora mantrat” ses som en manifestering, i ljudform, av Krishna själv, och genom att sjunga det eller meditera över det renas en person från synd och når gradvis en alltmer intensiv *bhakti* eller hängivenhet till Krishna, vilken kulminerar i *preman*, ”kärlek”.⁷ Caitanyas rörelse såg Krishna som den högsta och enda dyrkansvärda guden, av vilken Vishnu, Rama osv. bara är tillfälliga manifesteringar, och till vilken övriga gudar i hinduismen är ödmjuka tjänare. Hängivelse till Krishna är, enligt Caitanya, livets yttersta mål. Caitanya tycks ha vördats som en uppenbarelse (*avatāra*) av Krishna redan under sin livstid, och enligt gaudiya-vaishnavismen nedsteg Krishna på jorden som Caitanya, ”en hängiven till sig själv”, för att genom eget föredöme sprida hängivelsen till Krishna bland världens människor.

⁵ För allmänt om bhaktirörelserna, se Klostermaier, kap. 14; Lorenzen 2007. Bryant 2007 ger en bra översikt av de olika Krishnabhakti-traditionerna. Betr. vaishnavism i allmänhet, se Clooney & Stewart 2007, Klostermaier 2007, kap. 15.

⁶ Betr. Mahaprabhus liv och läror, se t.ex. Kapoor 1994 (1976). Mer allmänt, se Rosen 2004, Clooney & Stewart s. 175-82. För ISKCONs eget perspektiv, se t.ex. Prabhupada 1968.

⁷ Betr. mahā-mantrat och teologin kring det, se Beck 2004, Delmonico 2005, Kapoor s. 188-92. För en studie av sjungandet av Krishnas namn inom ISKCON, se Black 2008.

Gaudiya-vaishnavismen var länge en mindre sekt, med större delen av sina anhängare i Bengalen. Den intensiva missionsverksamhet som så småningom skulle leda till ISKCONs grundande i USA kan spåras till 1800-talet, de hinduiska reformrörelsernas tid, då traditionell hinduism fann sig utmanad av västerländsk kultur och kristna missionärer som kommit med det brittiska kolonialväldet. Många rörelser (Brahmo Samaj, Ramakrishna Mission) uppstod vid denna tid med syfte att omdefiniera hinduismen och ge den en mer ”rationell” framtoning, ofta kristet färgad (monoteism, förkastande av ”bilddyrkan” m.m.), som skulle vara mer tilltalande i västerlänningars ögon. Gaudiya-vaishnavismen behöll en mer traditionell utformning, men en del västerländska idéer letade sig ändå in i rörelsen; de kommer först till uttryck hos gurun Bhaktivinoda Thakura (1838-1914),⁸ till yrket en högt uppsatt domare i den brittiska regeringens tjänst som hade utbildats vid ett av Indiens brittiska college och bl.a. fått tillfälle att studera filosofi. Bhaktivinoda hade en vision om att Caitanyas rörelse skulle komma att spridas över hela världen, och att även västerlänningar skulle sjunga Krishnas namn. Han kritiserade följaktligen det ”ortodoxa” hinduiska synsätt enligt vilket västerlänningar, p.g.a. sina orena vanor och avsaknad av kasttillhörighet, inte är behöriga att delta i hinduiskt religionsutövande. I likhet med de flesta hinduiska reformatorer vid denna tid hävdade Bhaktivinoda att kastsystemet inte bygger på de heliga skrifterna utan är en fördärvad form av ett ursprungligt system där en persons kvalifikationer, snarare än hans födelse, avgjorde hans kasttillhörighet. Bhaktivinoda inledde dock aldrig någon missionsverksamhet bland västerlänningar, även om han brevväxlade med kända orientalister och skickade böcker om Caitanyas religion, på engelska och bengali, till västerländska universitetsbibliotek.⁹ Bhaktivinodas son, Bhaktisiddhanta Sarasvati Thakura (1874-1937),

⁸ Betr. Bhaktivinodas liv och verk, se Shukavak Dasa 1999.

⁹ Bhaktivinodas planer på att omforma gaudiya-vaishnavismen inbegrep många idéer som inte var mindre originella än mer kända hinduiska reformatorers (t.ex. Ram Mohan Roys eller Dayananda Saraswatis), men som snabbt glömdes bort. Till skillnad från övriga reformatorer grundade inte Bhaktivinoda någon egen rörelse utan verkade inom en traditionell gaudiya-miljö, där många av hans tankar uppfattades som oortodoxa och vållade kontrovers. Intressant i förhållande till ämnet för den här uppsatsen – som till stor del handlar om religiös bokstavstro – är Bhaktivinodas försök att göra Caitanyas läror förenliga med ett modernt, vetenskapligt och rationalistiskt tänkande. Till skillnad från ISKCON hävdade Bhaktivinoda, i sin bok *Kṛṣṇa-Saṁhitā* (1879), att en bokstavstro på den gamla mytologin och kosmologin var ohållbar inför utmaningen från modern vetenskap. De beskrivningar av universum, med alla dess himlar och helveten, gudar och demoner, som ges i den heliga litteraturen speglar enligt Bhaktivinoda bara den kunskap som fanns om världen i det förvetenskapliga samhälle där skrifternas författare verkade. Sådana beskrivningar av den materiella världen var, enligt honom, bara den ”lägre” kunskap eller *artha-prāda* som skrifterna inrymmer; eftersom de rör den lägre, sinnliga världen kan de underkastas empirisk eller vetenskaplig granskning. Skrifternas ”högre” läror – *paramārtha-prāda* – som rör Gud och den andliga världen, kan dock inte prövas med empiriska metoder, eftersom de beskriver en transcendent verklighet som inte kan erfaras med materiella sinnen eller intellekt, utan bara genom själens ”andliga” förnimmelse. Shukavak Dasa, en ISKCON-medlem som skrev sin doktorsavhandling om Bhaktivinodas idéer, har försökt återuppliva dessa tankar, och menar att ISKCONs fasthållande vid en bokstavsläsning av den gamla mytologin utgör ett hinder för dess spridning i ett västerländskt samhälle präglad av rationalistiskt tänkande (Shukavak Dasa 2004). Bhaktivinodas reformförsök tycks dock förbli okänt för de

grundare av organisationen Gaudiya Math, vidareutvecklade emellertid faderns tankar och skapade kontrovers i ortodoxa kretsar genom att låta viga personer från de lägre kasterna till brahminer.¹⁰ Bhaktisiddhanta ville också sprida gaudiya-vaishnavismen till väst; på 30-talet reste ett par av hans ledande lärjungar (tiggarmunkarna Bon Maharaja och Tirtha Maharaja) på missionsresa till Europa och försökte sprida rörelsens tankar bland studenter och intellektuella, bl.a. genom att skriva böcker om gaudiya-vaishnavismen och översättningar av en del av dess skrifter. Framgången blev dock mycket begränsad, och lärjungarna reste till slut hem till Indien.

Det skulle dröja till 1965 innan Bhaktisiddhantas missionsplaner togs upp igen av hans då nästan 70-årige lärjunge Bhaktivedanta Swami Prabhupada (född 1896 som Abhay Charan De). Prabhupada hade just lämnat sin familj och låtit sig vigas till *sannyāsīn*, en vandrande tiggarmunk utan egen bostad, och var därmed redo att ägna resten av sitt liv åt mission. 1965 ankom han till Boston med ett lastfartyg och inledde en tid senare sin predikningsverksamhet i New York. Hans förkunnelse fick betydligt större framgång än de tidigare missionärernas, utan tvekan tack vare den våg av New Age och hippiekultur som just börjat svepa över USA och som väckt ett intresse för österländsk filosofi och religion bland ungdomar.¹¹ 1966 grundade Prabhupada organisationen ISKCON, som fortsatte växa under de kommande åren. Dess medlemmar, med sina rakade huvuden och saffransgula indiska munkkläder, blev snart en välkänd syn på gatorna, där de sjöng Hare Krishna-mantrat och sålde Prabhupadas böcker och tidskriften *Back to Godhead*.

ISKCON är alltså inte en ”neohinduisk” rörelse i stil med t.ex. Osho-rörelsen, utan har sina rötter i Bhaktisiddhantas Gaudiya Math-rörelse och, ytterst sett, i den form av vaishnavism som Caitanya la grunden till på 1500-talet. Organisationens uppbyggnad, med bl.a. en central styrelsegrupp (GBC – Governing Body Commission), har dock västerländsk förebild, och Prabhupada anpassade på många sätt sin rörelse till det västerländska samhället, t.ex. genom

flesta inom ISKCON; Shukavak har också mötts av en del upprörda reaktioner och skepsis när han föreläst om det, och beskyllts för att ha förvrängt Bhaktivinodas ”riktiga” läror (ibid., s. 105). En av de mest framträdande apologetiska författare som kommer att tas upp i det här arbetet, Richard Thompson, hävdade i ett par av sina verk (Thompson 1994; 2003 [1989], s. 165-6) att Bhaktivinodas reformförsök bara var en strategi, ett trick, för att få samtidens intellektuella i Bengalen – som höll på att vända hinduismen ryggen till förmån för en västerländsk livsstil och en rationalistisk världssyn – att börja dras till gaudiya-vaishnavismen igen. Enligt Thompson framgår det på andra ställen i Bhaktivinodas verk att han själv trodde på skrifternas kosmologi och berättelser. Thompson betonar också att Prabhupada förkunnade en bokstavsläsning av skrifterna, och slår fast att dessa anvisningar bör följas av var och en inom ISKCON.

¹⁰ Betr. Bhaktisiddhantas reform och dess senare betydelse för överföringen av gaudiya-vaishnavismen till väst, se t.ex. Hopkins 1989, Madsen 1994, Brzezinski 2004, s. 48-54. Betr. ISKCONs hinduiska rötter, se också Flood 1995.

¹¹ Jfr. Ellwood 1989. Betr. Prabhupadas mission, se Satsvarupa 1986, Tamal Krishna & Gupta 2005, Sherbow 2004.

att tillåta kvinnor att leda den gemensamma tempelsången (*bhajana*) och dyrkandet (*pūjā*) av templets gudabilder, och leva som ”nunnor” eller *brahmacāriṇīs*, en motsvarighet till de manliga *brahmacārīerna* eller brahminstudenterna;¹² dessa innovationer har mött en del kritik från ortodoxt hinduiskt håll. Många indiska brahminer har också kritiserat Prabhupada för att överhuvudtaget ha gett brahminvigning åt orena västerlänningar.¹³ Det skall också nämnas att ISKCON självt inte brukar kalla sig för en ”hinduisk” rörelse; Prabhupada ville inte beteckna den som sådan utan sökte framställa den som en universell religion, fri från religiösa ”beteckningar” och öppen för människor av alla slags trosbekännelser. Modern hinduism (med kastväsen osv.) ses också som en fördärvad form av den ursprungliga, vediska religion som ISKCON anser sig representera.¹⁴ På senare år har dock rörelsen alltmer kommit att framhäva sina kopplingar till traditionell hinduism, främst för att slippa ”sektstämpel” och för att locka hinduiska immigranter till sina tempel.¹⁵

Praxis, riter och regler¹⁶

I enlighet med traditionell gaudiya-vaishnavism får personer som låter sig invigas i rörelsen avlägga fyra löften: att avstå från 1) olovligt sex (dvs. före äktenskapet eller i annat syfte än att avla barn), 2) att äta kött, fisk och ägg, 3) intag av rusmedel (hit räknas alkohol och tobak och även mildare stimulantia som kaffe, te och choklad) och 4) hasardspel. Man lovar också att ägna sig åt daglig radbandsmeditation över Hare Krishna-mantrat; det radband som används har 108 kulor, och minst 16 radbandsrundor per dag är standard. Vid invigningen får man ett indiskt namn (med suffixet *dāsa/dāsī*, ”tjänare/tjänarinna”). Invigningen ges av en guru, och den invigde blir guruns lärjunge; som i traditionell hinduism tjänar lärjungen gurun på olika sätt och dyrkar honom även ceremoniellt, och gurun ger lärjungen undervisning och instruktioner som ska hjälpa honom i hans andliga utveckling. Guruns roll är av stor betydelse

¹² Se nedan. Till skillnad från brahmacārierna kan dock ISKCONs brahmacāriṇier inte vigas till brahminer; brahminvigning förblir förbehållen män.

¹³ Att ISKCON inte skulle ha ”erkännande” från ”ortodoxa hinduer”, ett påstående som ofta dyker upp i antikultlitteraturen, är dock som bäst en halvsanning. Rörelsens tempel i Indien är välbesökta av vaishnaviter och av lokala hinduer, och dess brahminer har med tiden blivit alltmer respekterade av infödda brahminer; i USA och Europa är dess tempel välbesökta samlingsplatser för hinduiska immigranter (dock ofta i brist på andra tempellokalerna), och allmosor från dessa (allmosor till tempel är en viktig fromhetshandling i traditionell hinduism) har varit en av rörelsens allra största inkomstkällor (Rochford 2007, kap. 8).

¹⁴ Se t.ex. Prabhupada 1984 (1977), s. 117-23. För en studie av Prabhupadas syn på hinduismen och ISKCONs förhållande till den, se Brzezinski 1998.

¹⁵ Jfr. Rochford, op.cit.

¹⁶ Av utrymmesskäl ges här bara en kort beskrivning av några av de viktigaste aspekterna av rörelsens regler m.m. Mer fullständiga beskrivningar finns att tillgå i den sekundärlitteratur som listats i *Inledning*; se särskilt Fizzotti och Squarcini.

i rörelsen; han ses som Krishnas representant på jorden, vars ord är absolut sanning och bör följas bokstavigt.¹⁷

Efter den första invigningen (*harināma-dīkṣā*, ”’Krishnas namn’-invigningen”) har man möjlighet att, efter en viss tid, låta sig vigas till brahmin, vilket innebär att man är behörig att utföra olika rituella förrättanden; kvinnor kan inte ges brahminvigning. En stor andel av rörelsens män är *brahmacārīer* eller munkar, som lever i celibat och bor kollektivt i *ashram*; till skillnad från i traditionell hinduism finns en motsvarande inrättning för kvinnor (*brahmacārīṇīer*). Gifta män benämns *gṛhasthas*. *Samnyāsīer*, tiggarmunkar, är män som valt att leva i celibat på livstid och som lämnat hem och familj; de har ingen fast bostad utan reser vanligtvis från det ena till det andra av rörelsens centra och livnär sig på det som dessa har att erbjuda. *Samnyāsa*-invigning är den tredje och högsta invigningen i rörelsen. Samnyāsīerna har en mycket auktoriserad ställning i ISKCON, och många i ledarskiktet är samnyāsīer.

ISKCONs medlemmar¹⁸ klär sig indiskt; kvinnor bär *sari* och täcker sitt hår, män bär skjorta och *dhoti* (saffransgul för brahmacārīer och samnyāsīer, vit för gṛhasthas) och har rakat huvud, så när som på en tofs i nacken. Rörelsens lokaler är ofta *ashram* där män eller kvinnor lever i celibat, men man driver också tempel, butiker och vegetariska serveringar, som är en viktig inkomstkälla.

ISKCONs senare historia och utveckling

Efter de inledande framgångarna på 60- och 70-talen minskade ISKCONs popularitet och medlemsantal i takt med hippierörelsens försvinnande. Prabhupadas död 1977 ledde också till inre konflikter kring hur rörelsen skulle styras; 11 guruer som utsetts av Prabhupada sattes att leda ISKCON i varsin ”zon” av världen, vilket innebar att medlemmar inte själva kunde välja sin guru, som i traditionell gaudiya-vaishnavism (och hinduism), utan måste låta sig invigas av den guru som rådde över den världszon där de råkade bo. Av de 11 guruerna försvann nästan alla under 70-80-talen; flera uteslöts ur rörelsen sedan de gripits för narkotikainnehav, vapensmuggling eller inblandning i organiserad brottslighet, eller sedan de förkunnat ”kätterska” läror eller inlåt sig i olovliga sexuella förbindelser; en del lämnade själva ISKCON för att leva ett ” normalt ” liv. Skandalerna kring ”zon-guruerna” och deras

¹⁷ För en studie av guruns funktioner i traditionell gaudiya-vaishnavism, se Broos (2003) avhandling, som dock inte går in närmare på ISKCON och hur gururollen kan ha omtolkats i denna rörelse. Guruns funktioner i ISKCON behandlas mer ingående i Ketola (kap. 4) och Sardella 2005.

¹⁸ Eller *devotees*, ”hängivna”, som de brukar kalla varandra; en översättning av sanskritens *bhakta*. Som en regel kallar man dock aldrig sig själv för ”hängiven”, vilket inte anses ödmjukt då ordet betecknar ett tillstånd av hög andlig utveckling.

uteslutande ur rörelsen resulterade i att det kontroversiella zonsystemet avskaffades 1987, och var och en i rörelsen kunde själv välja sin guru. Skandalerna fortsatte dock: 1998 lämnade en av ISKCONs mest framträdande ledare, Harikesha Swami, rörelsen, en händelse som lämnade hans lärjungar i desillusion och ledde till att många fler lämnade ISKCON. Enligt sociologen E. Burke Rochfords undersökningar fanns det en utbredd misstro till GBC bland medlemmar under 2000-talets första år; många menar att skandalerna inom ledarskiktet visar att styrelsen avvikit från Prabhupadas sanna, andliga förkunnelse, och att detta varit orsaken till rörelsens inre slitningar och motgångar. ISKCON har också blivit alltmer decentraliserat i och med att enskilda tempel eller grupperingar hävdade större självstyre och oberoende av den centrala styrelsen.¹⁹

Andra, större skandaler som bidragit till att rörelsen omformats rör behandlingen av kvinnor och barn. Prabhupada hade en mycket ”traditionell” syn på kvinnor, och hans utlåtanden om dem är ofta chockerande för en ”modern” människa; som alla hans utlåtanden har de dock hållits för absolut och ofelbar sanning i ISKCON. Prabhupada betonade ofta att kvinnor är mindre intelligenta och har mindre hjärnor än män; de är ”like children” och ”are never to be given freedom”, bör aldrig ha ledarställningar i ISKCON eller i samhället i övrigt, utan bör hålla sig till hushållssysslor. Han förklarade också att de är mer liderliga än män och att de kan uppträda som farliga förförerskor som avleder män från det andliga livet.²⁰ Till nedvärderingen av kvinnor inom rörelsen bidrog också dess celibatideal; de flesta män i ISKCON (och nästan alla inom ledarskiktet) var länge munkar (brahmacārīer eller samnyāsīer), och detta medförde att familjeliv sågs ner på och män som gifte sig betraktades som andligt svaga. Kvinnor förväntades dra sig undan eller vända bort sina ansikten när män kom i närheten, för att inte ”fresta” dem och för att tygla sina egna lustar. De kvinnor (och män) som invände mot sådan behandling beskylldes för att vara ”feminister” och inspirerades av det dekadenta västerländska samhällets värderingar.²¹ I slutet av 90-talet började dock

¹⁹ Rochford 2007., kap. 7.

²⁰ Samlingar med sådana utlåtanden finns i Lorenz 2004 a och b; se också Rochford 2007, kap. 6. Lorenz, en före detta medlem i ISKCON, framställer Prabhupada som en maktfullkomlig sexist; förmodligen bör man dock ta hänsyn till kulturskillnader och till möjligheten att ”such attitudes would not be untypical for Bhaktivedanta Swami as an orthodox Hindu *sannyasi* born in a traditional high-caste Bengali household at the turn of the twentieth century, where and when such views may have been more normative” (Bryant & Ekstrand, s. 439).

²¹ Rochford (2007, kap. 5-6) noterar de svåra argumentationsvillkor som motståndare mot denna kvinnosyn hade. De som menade att Prabhupadas uttalanden om kvinnor bara speglade den kultur han växt upp i (en del fann bevis för att hans utlåtanden om storleken på kvinnors hjärnor byggde på frenologiska läror som han kommit i kontakt med under sin utbildning till kemist vid Scottish Churches’ College i Calcutta) beskylldes för kätteri genom att de ”relativiserade” guruns absoluta och ofelbara ord; de som istället hävdade att Prabhupada förespråkade jämställdhet mellan könen kunde lätt motbevisas med citat från hans böcker. Betr. kvinnodebatten i ISKCON, se också Knott 1995 och 2004. Se också Madsen 2000 betr. det ofta spända förhållandet mellan munkar och familjer i rörelsen.

GBC, trots kraftiga protester från gruppen GHQ (General Headquarters), sympatisera med ISKCONs kvinnorrörelse; ett "Women's Ministry" inrättades för att värna om kvinnors rättigheter, och år 1998 valdes för första gången en kvinna till GBC. 2000 garanterades "equal and full opportunity for devotional service" för bägge könen;²² 2005 gavs kvinnor officiellt rätten att fungera som guruer och inviga lärjungar,²³ och GHQ självupplöstes en tid senare. Könsrollerna i ISKCON förblir dock starkt "traditionella", ur ett västerländskt perspektiv.

De värsta skandalerna inom ISKCON har dock inträffat på dess internatskolor, s.k. *gurukulas*, som inrättades av Prabhupada med traditionella indiska brahminskolor som förebild. Prabhupadas avsikt med dessa var att skydda rörelsens barn från det sekulära skolväsendets fördärliga inflytande; de skulle undervisas i "andliga" ämnen, lära sig sanskrit och att kunna citera de heliga skrifterna osv., och bara få grundläggande kunskaper i ämnen som matematik och grammatik. Skolorna fungerade också som ett sätt att befria rörelsemedlemmar från det fördärliga familjelivet; genom att överlämna sina barn åt internatet skulle föräldrarna få tid att ägna sig mer åt arbete i rörelsens tjänst. Lärarna på skolorna var vanligtvis handplockade medlemmar utan erfarenhet av undervisning eller av barn. På 80-talet, när många av rörelsens barn växt upp, uppdagades det att barnmisshandel förekommit i stor utsträckning på många av skolorna; barnen hade utsatts för fysiskt våld och trakasserier från lärare och från andra barn, ibland systematiskt som en del av deras undervisning. Sexuella övergrepp hade också förekommit. Rörelsen ådrog sig kostsamma stämningar från många av de barn som vuxit upp i *gurukula* och senare lämnat ISKCON.²⁴ En särskild kommitté har nu tillsatts för att förhindra fler barnövergrepp, och lärarna på internaten får numera pedagogisk utbildning.²⁵ Allt fler föräldrar i ISKCON väljer dock att låta sina barn gå i vanliga skolor.²⁶

Vad som kan konstateras från ovanstående utläggning av rörelsens historia, och något som jag tror är av betydelse när det gäller ämnet för den här uppsatsen, är att ISKCON är en rörelse som i flera avseenden representerar en mycket traditionell form av hinduism, och att dess värderingar ofta stått i konflikt med det omgivande samhällets, något som bidragit till att göra den till en sluten och världsfrånvärd grupp som försökt upprätthålla en "vedisk" livsstil oberoende av omvärlden.

²² Rochford 2007, s. 137.

²³ Än så länge finns dock ingen kvinnlig guru i rörelsen.

²⁴ Betr. skandalerna från *gurukula*-skolorna, se Wolf 2004, Rochford och Heinlein 1998, Rochford 2007, kap. 3.

²⁵ Wolf 2004.

²⁶ Rochford 2007, s. 66.

Världsbild

Här kommer vi att ta upp några grundläggande aspekter av rörelsens världsuppfattning som, tror jag, är särskilt relevanta när det gäller att försöka förstå dess kamp mot modern vetenskap.

Ande vs. materia

Från traditionell hinduism har ISKCON ärvt en dualistisk världsåskådning som bygger på en motsättning mellan ande och materia, själ och kropp, Gud och världen. Den materiella världen betraktas som underlägsen den högre, andliga verkligheten, och den fysiska kroppen ses som ett fängelse för den transcendentala själen (*ātman*).²⁷ Själen tänks ha sitt ursprung i den andliga sfären (*Brahman*), men har ”nedstigit” i den fysiska världen p.g.a. sina begär efter sinnlig njutning. Genom kontakten med materien uppstår principen *ahaṁkāra* (”jag’-skaparen”), som får själen att identifiera sig själv med materien och glömma sitt transcendentala ursprung. Dess begär och strävan efter egen njutning får själen att sjunka allt djupare ner i materiens fångenskap, och den antar en fysisk kropp, bestående av en astralkropp eller ”subtilkropp” (*sūkṣma-deha*), vilken utgörs av *ahaṁkāra*, intelligens (*buddhi*) och tanke (*manas*), och en ”grovkropp” (*sthūla-deha*), bestående av de fem elementen (vilka har olika grad av ”grovhet”; efter *ākāśa* eller ”eter” kommer luft, eld, vatten, och slutligen jord, det grövsta elementet). I den fysiska världen är själen fången i *saṁsāra*, själavandringens kretslopp; så länge den, genom sina begär, binder sig vid materien, och så länge den skapar *karma* – de resultat i form av straff eller (materiella) belöningar som den erhåller genom sitt handlande – måste den ständigt anta nya kroppar; mänskliga, djuriska, eller växtkroppar, beroende på sin *karma*. När ”grovkroppen” dör, lever själen och astralkroppen vidare och vandrar vidare till nästa kropp. Den fysiska världen med alla dess frestelser håller själen fången i *māyā*, illusion; den döljer den högre, andliga verkligheten för den och får den att tro att denna värld är det enda verkliga, och flyktiga materiella njutningar det enda eftersträvansvärda. I själva verket är själens strävan efter tillfredsställelse i denna värld förgäves, då motsatsparen lycka och lidande ständigt samverkar och gör all glädje tillfällig; materiell njutning kommer bara som ett resultat av själens ”goda karma”, dvs. som en belöning för goda handlingar eller hårt arbete; när denna karma förbrukats, tar lyckan slut. Omvänt kan också fysisk njutning (eller synder

²⁷ Huvuddragen i det system som kommer att beskrivas här (själavandring osv.) är redan välkända från klassisk hinduisk världsbild; för allmän översikt, se t.ex. Klostermaier 2007, kap. 5, 12 och 13. Viktiga texter för rörelsens egen förståelse av denna världsbild är särskilt Bhagavad-gītā och delar av Bhāgavata-Purāṇa (båda med Prabhupadas kommentarer).

överhuvudtaget) frambringa ”dålig” karma som medför lidande motsvarande graden av njutning. Själén kan alltså aldrig bli lycklig i den materiella världen.²⁸

Det första steget på vägen till befrielse från *samsāra* är, i ISKCONs såväl som i traditionell hinduisk filosofi,²⁹ insikten att man inte är sin fysiska kropp, utan *ātman*, och att man inte hör hemma i den materiella världen utan i den andliga. Därefter gäller det att uppväcka sitt ursprungliga ”andliga medvetande” – eller ”Krishna-medvetande”, som det också brukar kallas; man måste gradvis kapa sina band till den materiella världen och dess njutningar, vilket sker genom en spartansk (men inte asketisk) livsstil och ständig sysselsättning i andliga övningar – *bhakti-yoga*, eller ”hängivelsens yoga”. Grundtanken med denna yogaform – fundamentalt annorlunda från de gymnastiska övningar som de flesta västerlänningar förknippar med ordet *yoga* – är att man utför alla sina handlingar som ett ”offer” till Krishna: man försöker vara sysselsatt i ”tjänst” (*sevā*) till guden under hela sin vakna tid. Detta innebär att man, förutom att ägna sig åt regelbundna övningar som meditation på Hare Krishna-mantrat, tempelsång, dyrkan av gudabilder osv., försöker att göra även ofrånkomliga, vardagliga handlingar såsom ätande till ett ”offer”. Man äter således endast mat som först framburits till gudabilden och blivit helgad (*prasādam*); på så vis slipper man den karma som man annars ådrar sig genom att tillreda och äta mat för egen njutnings skull – man blir t.o.m. renad från karma, eftersom mat som offrats till Krishna har en andlig natur.³⁰

Genom *bhakti-yoga* förändligas såväl ens handlingar som ens medvetande; man renas från sin karma och från sina materiella begär genom att alltid försöka tillfredsställa Krishna, istället för sig själv. Målet är att uppnå ett medvetande där man helt upphört att bry sig om sig själv och sin materiella välfärd, och bara tänker på att tjäna Krishna och hans hängivna. Denna självupppoffrande inställning illustreras med olika figurer från den traditionella mytologin kring Krishna och hans liv på jorden för 5 000 år sedan:³¹ *gopīerna*, de herdinnor som var Krishnas älskarinnor, anses sålunda förkroppsliga den högsta formen av hängivenhet till Krishna – *preman*, ”kärlek”. Befrielse (*mokṣa*) från fångenskapen i materien innebär inte, som i monistisk hinduism (*advaita-vedānta*), att själen förenas med den opersonliga *Brahman* och upphör att existera individuellt; istället upptas den till Krishnas ”himmel”, Goloka, där den sedan lever i Krishnas närhet och kan fortsätta sitt hänryckta tjänande av honom i evighet.

²⁸ Jfr. t.ex. Bhagavad-gītā, kap. 2.

²⁹ Se diskussion och hänvisningar i nästa kapitel.

³⁰ Betr. *bhakti-yoga*, se Prabhupada 1984 (1977), kap. 8; Gelberg 1987.

³¹ De flesta av dessa berättelser återges i tionde boken av Bhāgavata-Purāṇa. Prabhupadas *Kṛṣṇa: The Supreme Personality of Godhead* (Minion: Bhaktivedanta Book Trust, 2003) är förmodligen den viktigaste källan till denna mytologi för ISKCON-medlemmar.

Gudsbild och texttolkning

ISKCON skiljer sig från de flesta neohinduiska rörelser i västvärlden (Transcendental Meditation, Osho-rörelsen osv.) genom sin tolkning av den mytologi och världsbild som kommer fram i hinduismens heliga litteratur. Medan andra hinduiskinspirerade rörelser i väst som regel har en rationalistisk eller ”vetenskaplig” framtoning och en symbolisk tolkning av de gamla myterna och gudarna, representerar ISKCON en betydligt mer traditionell form av hinduism, med en bokstavsläsning av de heliga texterna. Med sin bakgrund i vishnuitisk bhakti-tradition har ISKCON också en teologi centrerad kring ett personligt och antropomorfiskt, monoteistiskt³² gudsbegrepp, medan neohinduism i väst annars brukar hämta sin inspiration från den monistiska *advaita-vedānta*-skolan, som betraktar den formlösa och opersonliga Brahman som den högsta verkligheten, och alla personliga gudomligheter i hinduismen som lägre manifesteringar av Brahman. (I neohinduiska rörelser innebär detta vanligtvis en avmytologiserad världsbild där gudarna inte har någon plats alls.) Läran om en opersonlig gud benämns traditionellt *nirguṇa*, ”utan egenskaper”, medan den teologi (som regel knuten till vaishnavismen) som förklarar att en personlig gudom är det högsta väsendet, höjt t.o.m. över Brahman, kallas *saguṇa*, ”med egenskaper”. Enligt nirguṇa-skolan är Brahman upphovet till såväl gudarna som världen och alla själar (*ātma*); själen är alltså ursprungligen en del av det opersonliga men blir en person när den kommer i beröring med materien och får en fysisk kropp. Dess individuella medvetande är alltså inget annat än *māyā* eller illusion, och befrielse från den materiella världen innebär att själen återförenas med Brahman och åter blir opersonlig. Enligt saguṇa-skolan är dock både Gud och själar till sin natur personliga, och själens mål är inte att uppgå i Brahman utan att acceptera sin ställning som tjänare till den personliga guden; befrielse innebär att man upptas till hans himmel eller paradiset efter döden. Brahman anses ha sitt upphov i guden snarare än tvärtom; den är i själva verket den strålgång som utflödar ur Vishnus eller Krishnas kropp.

En bitter debatt har rasat mellan de båda skolorna sedan medeltiden,³³ och Prabhupada förde med sig den gamla vaishnavitiska polemiken mot den ”opersonliga” skolan till väst. Hans böcker innehåller otaliga utfall mot *māyāvāda*, ”illusionsläran”, det namn under vilket opersonlighetsfilosofierna brukar sammanhopas i ISKCONs terminologi. ”Māyāvādīerna”

³² Hinduismens övriga gudar är föremål för vördnad men åtnjuter som regel ingen dyrkan inom ISKCON; de ses som Krishnas tjänare, närmast som ett slags änglar vars uppgift det är att hålla igång det fysiska universum (t.ex. frambringa solsken och regn eller styra himlakropparnas rörelser). Prabhupada och hans efterföljare översätter sanskritordet för ”gud” – *deva* – som *demigod*, ”halvgud”, för att markera skillnaden mellan dessa väsen och den ”sanne” guden, Krishna eller Vishnu.

³³ För allmän översikt, se t.ex. Klostermaier, kap. 26.

beskylls för att förneka Krishnas absoluta makt och för att hävda att hans undersköna gestalt är en flyktig manifestering av materia.

Rothstein, i sin jämförelse mellan synen på vetenskap hos ISKCON och hos en neohinduiske rörelse (TM) inspirerad av den monistiska skolan, har pekat på betydelsen av rörelsernas respektive gudsbilder när det gäller deras inställning till vetenskap och modernitet.³⁴ Medan TM med sitt opersonliga och formlösa gudsbegrepp har kunnat utveckla en ”avmytologiserad” världsbild, och hävdar att de gamla Veda-skrifterna och Upanishaderna, lästa på rätt sätt, inrymmer kunskap om universums beskaffenhet som bekräftats av dagens vetenskap, ser ISKCON Gud som en medveten och antropomorf varelse som verkar aktivt i världen, antingen i någon av sina uppenbarelseformer (*avatārer*) eller genom sina ombud, halvgudarna. De heliga texterna med deras kosmologi och myter tas som bokstavlig sanning.

Syn på omvärlden

Sociologer har beskrivit ISKCON som en världsfrånvärd rörelse.³⁵ Den omgivande världen betraktas som moraliskt genomfördärvad, och länge var minimalt samröre med samhället utanför rörelsen påbjuden för medlemmarna; en inställning som dock har blivit markant mer avslappnad under de senaste åren.³⁶ Rörelsens dualistiska indelning av verkligheten i ande och materia, där det fysiska universum ses som ett bländverk (*māyā*) och ett fängelse för själen, medför också en terminologi – påtaglig i Prabhupadas och hans efterföljares publikationer – som hopar samman alla slags människor, och all deras verksamhet, under beteckningarna ”andligt” resp. ”materiellt”. Det västerländska samhället, med dess materialistiska och irreligiösa livsstil och världsbild, betraktas som en manifestering av *māyā*, som med sina materiella frestelser leder människor bort från Krishna-medvetande.

Till ISKCONs negativa syn på samhället bidrar också utan tvekan den tidsuppfattning som rörelsen ärvt från klassisk hinduisk kosmologi. ISKCON fäster stor vikt vid det faktum att vi lever i *Kali-yuga*, den sista i en cykel av fyra tidsåldrar; från och med den första, gyllene tidsåldern, *Satya-yuga* eller Sanningens tidsålder, har människornas moral (*dharma*) avtagit med en fjärdedel för varje tidsålder, och i *Kali-yuga* kommer den gradvis att försvinna helt. Världen är alltså på väg mot en allt dystrare framtid, präglad av irreligiositet och omoral. *Kali-yuga* började, enligt de gamla hinduiska *Purāṇa*-texterna, för 5 000 år sedan, och

³⁴ Rothstein 1996, särskilt kap. 10-11.

³⁵ Wallis (1984) räknar t.ex. ISKCON till gruppen av ”world rejecting” nyreligiösa rörelser.

³⁶ Se Rochford 2007, som bl.a. konstaterar att antalet medlemmar anställda på arbetsplatser utanför rörelsen ökade från nästan inga år 1980 till nästan en tredjedel 1991-92 (s. 64), och att ca 47 % av rörelsens medlemmar 1996 hade barn som gick i allmänna skolor (s. 66), medan nästan alla barn under ISKCONs första år undervisades antingen på rörelsens internatskolor (*gurukula*) eller i hemmet. I vilken grad detta speglar eller har påverkat medlemmarnas *syn* på det moderna samhället är dock oklart.

427 000 år återstår av tidsåldern; därefter kommer Vishnu att nedstiga på jorden som *Kalkin*, en beriden krigare i spetsen för en här av rättfärdiga, för att göra slut på den ogudaktiga civilisationen och inleda en ny Satya-yuga och en ny cykel av tidsåldrar. I ISKCON anses den vediska eller fornindiska civilisationen – som tros ha härskat över hela världen – ha förfallit efter Kali-yugas början, och människorna världen över har sjunkit ner i barbari och irreligiositet (*adharmā*). Den vediska kulturens principer står idag enbart att finna inom ISKCON och i den indiska vaishnavismen; samhället i övrigt, särskilt i västvärlden, ses som en rak motsats till den vediska civilisationen, präglad av materialism, ateism och omoral. ISKCON har dock en frälsningslära som ärvts från gaudiya-vaishnavismen, men som i övrigt är frånvarande i traditionell hinduism: av medlidande för de fallna själarna i denna tidsålder nedsteg Krishna på jorden som Caitanya Mahaprabhu för att sprida sjungandet av Krishnas namn och därmed erbjuda människorna en enkel väg till frälsning. Den rörelse som han la grunden till kommer att råda över hela världen i 10 000 år, och hinna befria otaliga själar från den materiella världen innan det moraliska förfallet i Kali-yuga tar vid igen.³⁷ ISKCON ser Prabhupadas mission och överförandet av gaudiya-vaishnavismen till västvärlden som början på uppfyllandet av denna förutsägelse, och rörelsens intensiva missionsverksamhet bör förstås i förhållande till denna soteriologi.

ISKCON betraktar sig alltså som förvaltare av den gamla vediska kulturens läror och livsstil, och ser det som sin uppgift att förmedla dessa till dagens västerländska civilisation. De ”vediska” principerna står dock ofta i markant motsättning till den västerländska kulturens värderingar. Som vi har sett eftersträvade Prabhupada en återgång till en vedisk kultur präglad av ideal och värderingar som för en modern västerlänning ofta ter sig väldigt ”gammaldags”, inte minst när det gäller synen på kvinnor och på statsskick. Prabhupada förkastade demokrati och tankar om lika rättigheter för alla människor som icke-vediska, och ville att hans rörelse skulle upprätta det gamla indiska *varṇāśrama*-systemet, med fyra samhällsklasser och

³⁷ Bhāgavata-Purāṇa 1:16-17, med Prabhupadas kommentar, torde vara en av rörelsens viktigaste texter som rör de fyra tidsåldrarna. Här berättas om kungen Parīkṣit, som i slutet av den förra tidsåldern lät gripa en *sūdra*, en medlem av den lägsta kasten, som gjort sig skyldig till att ha klätt sig i kungadräkt och ha misshandlat en ko och en tjur – heliga djur i hinduismen – med en käpp så att tre av tjurens ben brutits. *Sūdra*n visar sig vara demonen Kali, efter vilken Kali-yuga är uppkallad; kon är i själva verket jorden, och tjuren är Dharma, den religiösa moralen. Tjurens tre brutna ben är tre av de fyra principer på vilka Dharma vilar, och som förgåtts i de tre tidigare tidsåldrarna: askes, renhet, och barmhärtighet. Det oskadda benet är sannfärdighet (*satyam*), den enda princip som återstår i denna ålder. Kungen vill avrätta Kali men skonar honom när han ber för sitt liv; i denna tidsålder tilldelar Parīkṣit demonen fem tillflyktsorter, nämligen hasardspel, rusdrycker, kvinnor, djurslakt och guld. De fyra första svarar mot det som ISKCON försöker undvika genom de fyra löften som medlemmar avger när de invigs (avhållsamhet från olovligt sex, köttätande, rusmedel och hasardspel); i dagens västerländska samhälle är dock berusning, köttätande, sexuell frihet osv. framträdande, och något som ISKCON ser på med avsky. – Betr. läran om tidsåldrarna, se också Prabhupada 1984 (1977), kap. 5; Deadwyler 1989.

särskilda förpliktelser för kvinnor (*strīdharmā*), i västvärlden.³⁸ Längre rättfärdigades kvinnors lägre ställning i rörelsen med förklaringen att kvinnorrättsrörelsen är en produkt av det dekadenta västerländska samhället, och att kvinnor i det vediska samhället bara förväntades ta hand om barn och hem och lyda sina makar;³⁹ samma slags argument användes också för att försvara t.ex. arrangerade äktenskap mellan tonåriga flickor och medelålders män. Medan kvinnosynen blivit mer anpassad till det moderna samhället, och indelningen av medlemmar i olika klasser enligt *varṇāśrama* tycks ha övergivits, är många av rörelsens värderingar fortfarande fundamentalt annorlunda från omvärldens.

Bhaktivedanta Institute

Bhaktivedanta Institute, ISKCONs ”vetenskapliga” gren, grundades 1976 med Prabhupadas godkännande; dess ursprungliga centra fanns i San Francisco och Mumbai, och idag finns institutet bl.a. i Calcutta, Rom, Denver, och Los Angeles. Dess första medlemmar tycks ha utgjorts av de ISKCON-anhängare som råkade ha en doktorsgrad eller examen i något naturvetenskapligt ämne. Som direktör utsågs dr. Thoudam Singh, en kemist från Indien, som fram till sin död häromåret var en av institutets mest verksamma författare; andra framträdande medlemmar har varit fysikern Ravi Gomatam och, framför allt, matematikern Richard Thompson (död 2008), till vars verk vi återkommer. I en publikation från 1986 förklarar institutet att dess mål är ”to promote the investigation of alternative paradigms, needed both in science and in religion, to systematically study and understand non-quantitative aspects of the world around us – particularly the nature of life and consciousness”.⁴⁰ Vi ska längre fram försöka utröna vad detta kan innebära.

Bhaktivedanta Institute har försökt etablera ett rykte som en vetenskaplig inrättning och har anordnat en rad konferenser där framträdande akademiker inom framför allt naturvetenskaperna bjudits in; man ger också ut tidskriften *Savijñānam* som publicerar artiklar av naturforskare och filosofer. Institutet vann särskild uppmärksamhet när det arrangerade ”The First World Congress on the Synthesis of Science and Religion”, som hölls i Mumbai i januari 1986 (i samband med firandet av Caitanya Mahaprabhus 500:e födelsedag); bland de många talare – forskare, filosofer, teologer och religiösa ledare – som man lyckats inbjuda fanns Dalai Lama och fem Nobelpristagare. De essäer som lästes vid kongressen publicerades

³⁸ Lorenz 2004 a och b.

³⁹ Rochford 2007, kap. 6.

⁴⁰ Bhaktivedanta Institute (utg.), *Interviews with Nobel Laureates and Other Eminent Scholars* (Mumbai: Bhaktivedanta Institute, 1986), s. 91; citerat i Rothstein 1996, s. 135.

senare i en volym med titeln *Synthesis of Science and Religion*.⁴¹ Det officiella syftet med kongressen var att få till ett slags dialog mellan religion och vetenskap; i sitt förord till *Synthesis of Science and Religion* betonar utgivarna särskilt att modern vetenskap måste upphöra med sin avfärdande inställning till religion och ta gamla religiösa sanningar på större allvar. Rationalistisk vetenskap, menar de, har trängt bort den ”andliga” dimensionen i modernt tänkande och därmed orsakat ett stort tomrum i människors själsliga liv, och för att fylla igen detta krävs det att ”regard for the rational methods of natural science must be joined with a serious concern for the great traditions of religions”.⁴² Kongressen fungerade också som ett sätt för ISKCON att göra sin egen syn på moderna vetenskapliga teorier känd. Dr. Singh presenterade sålunda en essä med titeln ”Vedāntic Views on Evolution”, där han slår fast att darwinistisk evolutionslära, av flera skäl, är oförenlig med den ”vediska” världsbilden; i Richard Thompsons bidrag, ”God and the Laws of Physics”, fastställs att kvantfysiska teorier är fullt förenliga med tanken på ett transcendent väsen som styr fysikens lagar; och Ravi Gomatam, i ”Real and Artificial Intelligence”, kritiserar teorier om ”artificiell intelligens” enligt vilka maskiner med medvetande en dag kan bli verklighet; medvetande kan inte framställas på mekanisk väg. Den ideologiska bakgrunden till dessa essäer kommer att utforskas längre fram i detta arbete.

Verklig publicitet fick Bhaktivedanta Institute 1993, då det gav ut sitt magnum opus: 950-sidorsvolymen *Forbidden Archeology*, skriven av Thompson och författaren Michael Cremo. Boken, som tagit åtta år att sammanställa, är en fortsättning på det angrepp mot darwinistisk evolutionsteori som institutet inlett flera år tidigare i en rad publikationer.⁴³ Cremos och Thompsons argumentation bygger till stor del på ett återupplivande av 1800-talsteorier om ”pleistocenmänniskan”, dvs. tesen att moderna människor levde redan i pleistocen tid (eller t.o.m. tidigare) och att detta bevisas av benrester och fossiler, bearbetade stenar osv. Dessa teorier övergavs runt förra sekelskiftet, men enligt Cremo och Thompson gavs aldrig någon ordentlig bortförklaring av de bevis som anfördes för dem; ”paradigmskiftet” berodde inte på att dessa visat sig ohållbara utan på upptäckten av Javamannen 1891, som la grunden till den moderna rekonstruktionen av människans stamträd. Cremo och Thompson har således grävt fram en mängd gamla dokument från 1800-talet och början av 1900-talet som beskriver fynden av ben från anatomiskt moderna människor i jordlager som kan dateras hundratusentals eller miljontals år tillbaka i tiden, och anför dessa som bevis mot den

⁴¹ Singh & Gomatam 1988. Betr. kongressen, se också Rothstein 1996, s. 134-7.

⁴² Singh & Gomatam, xvii.

⁴³ T.ex. Thompson 1981, Singh 1988.

moderna modellen av människans utveckling: homo sapiens vandrade i själva verket på denna jord redan för många miljoner år sedan. Författarna har också samlat dokumenterade fall av liknande fynd som gjorts under 1900-talet, och som de menar inte fått någon ordentlig vetenskaplig förklaring utan förbisetts av "etablissemangen" eftersom de inte passar den rådande "paradigmen". En teori om ett s.k. "knowledge filter" framläggs: arkeologiska anomalier (i det här fallet fossiler eller artefakter som verkar abnormt gamla) har under det senaste århundradet ignorerats eller t.o.m. medvetet hemlighållits i syfte att skydda rådande teorier om människans utveckling. Medan Cremo och Thompson inte föreslår existensen av något slags stor vetenskaplig konspiration, framställer de modern vetenskap som trångsynt och enskilda forskare som skrupelfria karriärjägare, mindre intresserade av sanningen än av att bevara de teorier som de byggt sin framgång på, och rädda för att riskera sina karriärer genom att utmana den etablerade vetenskapen.⁴⁴

I ett appendix anför författarna litteratur om Bigfoot, yetin och liknande varelser och argumenterar för att dessa kan förklara de fossila fynden av apliknande människor; dessa fossil kommer alltså *inte* från förfäder till den moderna människan, som har existerat jämsides med "apmänniskor" i flera miljoner år. En förkortad version av *Forbidden Archeology*, riktad till en mer allmän läsekrets, kom 1996, med titeln *The Hidden History of the Human Race*. Böckerna väckte stor uppmärksamhet, både i allmänheten och i akademien; en rad kritiska recensioner dök upp i antropologiska och liknande tidskrifter och i olika skeptikermagasin, medan en del pseudovetenskapliga grupper och kristna kreationistforskare fick användning för böckerna när det gällde att försvara sina egna teorier.⁴⁵ Stor publicitet fick också

⁴⁴ Författarna lägger fram en rad fall inom paleontologins historia, från 1800-tal till nutid, där de menar att hemlighållande av anomala fossiler och artefakter och t.o.m. bluffmakeri kan bevisas. Piltdownmannen är ett uppenbart exempel som tas upp; från senare tid nämns geologen Virginia Steen-McIntyre, som fick sin karriär ödelagd sedan hon 1981 publicerat en kontroversiell datering av några spjutspetsar från Hueyatlaco i Mexico. Den föreslagna åldern på spjutspetsarna var ca 250 000 år, vilket skulle placera dem långt före Homo sapiens och innan ens någon föregångare till den moderna människan fanns i Nya världen. Dateringen passar dock, förstås, Cremos och Thompsons syften utmärkt. Det ingår inte i ämnet för den här uppsatsen att granska Cremos och Thompsons argument eller paleontologers ärlighet; för en analys av *Forbidden Archeology*s teori om ett "knowledge filter", se dock en recensionsartikel av två vetenskapshistoriker, Jo Wodak och David Oldroyd, som "concede that the science of palaeoanthropology does not have an unblemished record, though that does not mean that it is riddled with fraud" (Wodak & Oldroyd 2001, s. 136).

⁴⁵ Recensioner och artiklar från vetenskapliga och andra tidskrifter finns publicerade i Cremos bok *Forbidden Archeology's Impact* (2001), tillsammans med långa Cremos svar på den som regel mycket negativa kritiken. Att så många forskare åtog sig att recensera *Forbidden Archeology* berodde förmodligen till stor del på att Cremo och Thompson skickade exemplar av boken till akademiker världen över; många kristna kreationister och Intelligent Design-forskare tog också emot boken, och att döma av Cremos korrespondens med dem (också publicerad i *Forbidden Archeology's Impact*) har Bhaktivedanta Institute sett den amerikanska kreationiströrelsen som en potentiell lierad i kampen mot darwinismen. Medan en del kreationisttidskrifter publicerade gillande recensioner av Cremos och Thompsons bok, verkar t.ex. "young Earth"-förespråkare ha varit mer skeptiska: medan människan enligt deras teorier skapades för 6000 år sedan, hävdar Cremo och Thompson att människan funnits i flera miljoner eller t.o.m. miljarder år.

Thompson och Cremo när de framträdde i NBCs kontroversiella programserie *The Mysterious Origins of Man* (1996; med Charlton Heston som programledare), där ”bevis” för anatomiskt moderna människor på dinosauriernas tid och för högtstående civilisationer före den senaste istiden framläggs.⁴⁶

Efter *Forbidden Archeology* lämnade Thompson evolutionsdebatten och ägnade sina sista böcker (som vi återkommer till) åt att försvara en bokstavsläsning av den kosmologi som beskrivs i den vaishnavitiska heliga litteraturen (i synnerhet Bhāgavata-Purāṇa); kampen mot darwinismen har sedan dess letts av Cremo, som i ett antal artiklar och konferensessäer, och i boken *Human Devolution* (2003), har framlagt det ”vediska alternativet” till modern evolutionsteori. I de kommande kapitlen ska vi titta närmare på dessa verk och försöka utforska bakgrunden till ISKCONs antidarwinism.

⁴⁶ I programmet framträder en rad kreationister, arkeoastronomer och författare som alla får chansen att presentera sina egna kontroversiella teorier. Programserien, som visades på bästa sändningstid, väckte våldsamma reaktioner från skollärare, akademiker och föräldrar som kritiserade NBC för att låta barn och ungdomar ta intryck av kreationism och pseudovetenskapliga teorier. NBC utnyttjade dock ”etablissemangets” kritik och lanserade programserien som ”the program the scientists don’t want you to see”. En del av debatterna, från internetforum, tidningar osv., finns publicerade i Cremo 2001 (kap. 5), tillsammans med Cremos sarkastiska kommentarer om de ”fundamentalist darwinians” som försöker hemlighålla bevis som talar mot etablerade teorier om mänsklighetens historia.

1. ISKCON och modern vetenskap

ISKCONs inställning till vetenskap har som sagt varit föremål för tidigare studier; den utförligaste torde vara Rothstein 1996. Som Rothstein konstaterar har ISKCON, med sin traditionellt hinduiska, bokstavstroga läsning av vaishnavismens heliga texter, intagit en fundamentalt annorlunda hållning till vetenskap än mer synkretistiska, neohinduiska rörelser i väst och i Indien, som t.ex. Transcendental Meditation, Ramakrishna Mission och många hindunationalistiska grupper; medan dessa som regel tillskriver de hinduiska heliga skrifterna vetenskaplig status och hävdar att all nutida vetenskaplig kunskap fanns redan i den vediska civilisationen och har bevarats i Veda (däribland inte minst evolutionsläran och kvantfysik),⁴⁷ har ISKCON sett sig nödgat att angripa hela den moderna vetenskapliga världsbilden i syfte att försvara den kosmologi som utläggs i Bhāgavata-Purāṇa och andra heliga texter. Modern vetenskap kritiserar (så redan i Prabhupadas predikningar) som materialistisk, ateistisk, destruktiv (kärnvapen osv.) och, ibland, som eurocentrisk och miljöexploaterande, och dess metoder beskrivs som spekulativa och ofullkomliga i och med att de bygger på empiri – dvs. ”otillförlitlig” sinnesförmimelse – istället för att utgå från gudomligt uppenbarad kunskap.⁴⁸ När Bhaktivedanta Institute självt använder sig av dessa metoder för att försvara den purāṇska världsbilden, är det förstås först och främst för att visa för omvärlden (de som redan är troende förväntas inte behöva övertygas på detta sätt) att vetenskap, när den används på rätt sätt, i själva verket bekräftar snarare än vederlägger skrifternas utsagor; ”riktig” vetenskap ses alltså som något positivt (Prabhupada kallade själv ofta Krishna-medvetande för ”science”), medan modern vetenskap i allmänhet, med sin materialistiska världsbild, betraktas som vilseledd.⁴⁹

I detta kapitel kommer vi att ta en titt på vilka former Prabhupadas kritik av vetenskapen kunde anta, och hur denna kritik levt vidare inom ISKCON och präglat Bhaktivedanta Institutes verk.

Prabhupadas roll

ISKCONs forskare är vanligtvis öppna om den ”inspiration”⁵⁰ de hämtat från Prabhupada och hans verk, och de akademiker som skrivit om Bhaktivedanta Institutes verksamhet har kunnat

⁴⁷ För en kritik av sådana teorier, se Nanda 2003. Beträffande TM, se Rothstein 1996. Se också diskussion längre fram i detta kapitel.

⁴⁸ Rothstein 1996, Brown 2002. Se också nedan.

⁴⁹ Rothstein 1996, kap. 8.

⁵⁰ Jfr. författarnas förord till Cremo & Thompson 1998 (1993).

konstatera att institutets publikationer – även de där författarna (som i *Forbidden Archeology*) försöker tona ner sin religiösa bekännelse och vill ”låta argumenten tala för sig själva” – uppvisar tydligt inflytande från den världsbild och syn på vetenskap som Prabhupada förmedlade.⁵¹ Den stora skillnaden är att medan Prabhupadas diskussioner av vetenskap som regel begränsade sig till ofta aggressiva utfall mot forskare (”fools” och ”rascals”), och citat från de heliga skrifterna, har hans efterföljare tagit till sig vetenskapens metoder för att försvara skrifternas – och Prabhupadas – utsagor, något som mästaren aldrig själv fann nödvändigt.⁵² Bland Prabhupadas utlåtanden om forskare finner vi exempel som ”[If] a scientist does not know the supreme authority what kind of man is he? He is simply a third class man, a rascal. A civilized man knows about God. Your science is not civilized”,⁵³ “Actually such scientists are rascals. They childishly say that life came from matter, although they are not at all able to prove it. Our Krsna consciousness movement should expose all these rascals. They are only bluffing”,⁵⁴ “Volumes of books expounding nonsense have no meaning. Materialistic scientists are like croaking frogs: ka-ka-ka, ka-ka-ka ... The materialistic scientists are croaking – ka-ka-ka – but when death comes, their scientific industry is finished, and they become [återföds som] dogs, cats or something like that”.⁵⁵

Rothstein noterar den stora skillnaden mellan Prabhupadas och Bhaktivedanta Institutes forskares argument:

”[Prabhupadas] rejection of any interpretation of Life apart from his own is carried on by his successors, but where the leading contemporary devotees express themselves according to scientific terminology and attempt – apart from the religious arguments – a traditional line of scientific argumentation in their criticism, Prabhupada restricted his discussions to a harsh language in a rather condescending form ... Indeed social anthropologist Angela Burr points to the fact that the devotees are highly impressed by Prabhupada’s intellectualism, although from an academic point of view he is not intellectually sophisticated ...”⁵⁶

Rothstein anför, som ett av de tydligaste exemplen på hur ISKCONs apologeter tar Prabhupadas minsta utlåtande på största allvar, Richard Thompsons bok *Vedic Cosmography and Astronomy* (2003 [1989]).⁵⁷ Boken är Thompsons första utförliga försök att försvara en bokstavsläsning av Bhāgavata-Purāṇas framställning av universum; mycket fokus läggs dock

⁵¹ Rothstein 1996, kap. 8-9; Brown 2002, s. 99ff; även Wodak & Oldroyd, s. 126-8.

⁵² Då han själv inte var utbildad forskare måste det förstås ha varit svårt för Prabhupada att argumentera på vetenskapens villkor. Vanligtvis avvisar han prompt vetenskapens metoder och teorier. Det var dock Prabhupada som grundade Bhaktivedanta Institute med syftet att formulera ett vetenskapligt försvar av ISKCONs läror, så ett totalt förkastande av vetenskapliga metoder förespråkade han uppenbarligen inte.

⁵³ Rothstein 1996, s. 147; citerat från danska ISKCONs tidskrift *Krishnas Venner*, nr. 9 1990.

⁵⁴ Prabhupada 1979.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Rothstein 1996, s. 147-8, med hänvisning till Burr, *I Am Not My Body: A Study of the International Hare Krishna Sect* (New Delhi: Vikas, 1984), s. 17. Denna bok har tyvärr varit otillgänglig för mig.

⁵⁷ Ibid.

också på medeltida indiska verk om astrologi och astronomi, som *Sūrya-siddhānta*. Men jämte stycken ur dessa verk citeras ständigt Prabhupadas förklaringar av vedisk kosmologi – särskilt hans kommentarer (”*purports*”) till Bhāgavata-Purāṇa – med samma auktoritet som de heliga skrifterna, som om Prabhupada var i besittning av samma slags gudomligt uppenbarade, felfria kunskap som skrifterna innehåller. (Vilket han, som *guru*, också var, enligt gaudiya-vaishnavitiskt tänkande.) Här följer ett exempel, där Thompson, på basis av olika passager ur Prabhupadas Bhāgavata-kommentarer, kommer fram till slutsatsen att *Bhārata-varṣa*, Indien, i de heliga skrifterna syftar på hela jorden, som en gång ingick i en enda vedisk civilisation:

”In SB 5.19.21p[urport] Śrīla Prabhupāda refers to Bhārata-varṣa as India, and he points out that the demigods aspire to take birth there. In SB 2.7.10p this earth planet is identified with Bhārata-varṣa, and a similar reference is made in SB 1.12.20p. In SB 3.18.19p Śrīla Prabhupāda points out that the earth planet was once known as Ilāvṛta-varṣa, but when Mahārāja Parīkṣit ruled the earth it was called Bhārata-varṣa. By the process of political fragmentation, Bhārata-varṣa gradually came to mean India alone. The idea that Bhārata-varṣa once referred to the entire earth is also indicated in SB 4.22.36p, where Śrīla Prabhupāda suggests on the basis of Purāṇic references that Brazil, rather than Ceylon, was Rāvaṇa’s kingdom.”⁵⁸

När vi vänder oss till Prabhupadas kommentar till SB (= Śrīmad Bhāgavatam) 4:22:36 finner vi att hans lokalisering av demonkungen Rāvaṇas rike inte bygger på någon utförligare bevisföring, och att han själv inte tycks fästa någon större vikt vid frågan; Prabhupada noterar kort att Rāvaṇas rike sägs ha varit rikt på guld, och ”In Brazil, in this present age, huge quantities of gold have been found, and from historical references in the Purāṇas, we can guess safely that this was Rāvaṇa’s kingdom”.⁵⁹ Men för Thompson är Prabhupadas utlåtanden likvärdiga med skrifternas, och hans kommentarer till Bhāgavatas verser citeras hela tiden, tillsammans med verserna själva, som auktoritära källor till jordens historia och universums uppbyggnad.

Det är inte bara Thompson som tillskriver Prabhupadas utlåtanden fullkomlig auktoritet på detta vis. Detta sätt att förhålla sig till guruns ord har alltid varit rådande i ISKCON och går tillbaka direkt till rörelsens hinduiska ursprung. Gurun, den andlige läromästaren, är, i gaudiya-vaishnavismen liksom i de flesta hinduiska traditioner, en person med fullständig auktoritet i religiösa frågor, inklusive förstås skriftuttolkning; medan man traditionellt själv väljer vilken guru man låter sig invigas av, är den invigde lärjungen böjd att lyda gurun i alla

⁵⁸ Thompson 2003 (1989), s. 56.

⁵⁹ Jag har använt mig av den elektroniserade versionen av Prabhupadas Bhāgavata-översättning, som finns på Bhaktivedanta VedaBase.

dennes befallningar.⁶⁰ För Prabhupadas lärjungar, och senare generationers ISKCON-medlemmar, har mästarens böcker och bandade eller filmade föredrag inte bara haft samma auktoritet som de heliga skrifterna,⁶¹ utan varit den främsta källan och auktoriteten beträffande gaudiya-vaishnavismens filosofi, världsbild och regelverk. När Prabhupadas utlåtanden går emot modern vetenskap och världsbild – vilket de ofta gör – är det Prabhupadas, inte vetenskapens, ord som godtas; en hållning som Prabhupada själv la grunden till med sin ihärdiga kritik av modern vetenskap. Hur han lyckades förmå så många människor från en modern västerländsk miljö att acceptera den starkt traditionella, bokstavstroga förståelse av de heliga skrifterna som han förkunnade är en fråga som inte kommer att diskuteras här – det viktiga, och det som vi kan konstatera med säkerhet, är att hans efterföljare tog till sig denna förståelse – men för en studie i ämnet hänvisas till Kimmo Ketolas kognitionsvetenskapliga avhandling om Prabhupadas ”karisma”.⁶²

Ketola (vars teorier inte kommer att diskuteras här) tar upp en del intressanta fall som rör den bokstavstolkning av skrifterna som Prabhupada förmedlade och hur hans lärjungar mottog denna. Ett exempel som ges, från Satsvarupa Gosvamis biografi över Prabhupada, är Prabhupadas förnekande av månlandningen 1969. När Prabhupada, tillsammans med en grupp lärjungar, bevittnade den historiska händelsen på TV, slog han fast att det de såg inte kunde vara månen; på månen fanns det folk, byggnader, djur och natur osv. Prabhupada syftade på den vediska föreställningen att förfädernas andar (*pitaraḥ*) har sin paradislignande boning på månen. Av de församlade lärjungarna var det tydligen bara en som ifrågasatte Prabhupadas utlåtande; han och gurun diskuterade saken ett antal gånger efteråt, varvid Prabhupada stod fast vid sina ord. Lärjungen lämnade ISKCON några veckor senare. Att månlandningen aldrig skulle ha ägt rum var tydligen något som Prabhupada talade om ganska ofta; han hävdade att den var en bluff och att månen befinner sig för långt bort från jorden för att människor ska kunna färdas dit. Hans lärjungar godtog för det mesta detta slags resonemang.⁶³ Exempel som dessa visar hur Prabhupada, och den skriftliga tradition han representerade, har hållits för ofelbara av hans efterföljare, även när det gäller påståenden som för en modern människa kan verka starkt kontraintuitiva.⁶⁴

⁶⁰ Betr. guruns ställning och funktion i ISKCON, se Sardella 2005, Ketola kap. 4.

⁶¹ Se vidare Rothstein 1992.

⁶² Ketola 2002.

⁶³ Jfr. *ibid.*, s. 162. Senare tycks Prabhupada ha (någorlunda) förlikat sig med tanken på att människan gått på månen; i Prabhupada 1979 säger han sig t.ex. vara ”not so sure” och säger till dr. Singh att han och andra ISKCON-forskare borde undersöka saken. Han står dock fast vid att månresor är ”simply a waste of time and money, that’s all”. Se också citat i Thompson 2003 (1989), s. 40.

⁶⁴ Ketola nämner också en del teologiska diskussioner mellan Prabhupada och hans lärjungar kring frågan huruvida gurun är allvetande eller om han först och främst är fullkomlig i andlig kunskap, medan materiellt

Vetenskap som materialistisk

En återkommande beskyllning som riktas mot vetenskapen i Prabhupadas verk (och senare ISKCON-litteratur) är att den är ”materialistisk” och gudsförnekande. Vetenskapens världsbild sägs avleda människor från den högre, andliga verkligheten genom att bara förutsätta existensen av den ”lägre”, fysiska verkligheten; empirisk vetenskap kan inte ge kunskap om andliga ting,⁶⁵ och i brist på sådan kunskap förutsätter den att andliga ting (Gud, själen osv.) inte finns.⁶⁶ Enligt Prabhupada: ”God cannot be known by the inductive process. Therefore He is called *adhokṣaja*, which means ‘unknowable by direct perception.’ The scientists say there is no God because they are trying to understand Him by direct perception. But He is *adhokṣaja*! Therefore, the scientists are ignorant of God because they are missing the method of knowing Him.”⁶⁷ Och: “Everything is changing. But what is the eternity behind this changing? That is the subject of real knowledge. The scientists do not find that eternity, and therefore they are disappointed. They think that the background of everything is void, zero ... And when they are asked where this zero comes from, they say, ‘It comes from nothing.’”⁶⁸ Prabhupada liknade ofta vetenskapen vid en groda (”Dr. Frog”) som lever i en brunn och tror denna vara hela världen, ovetande om verkligheten utanför; när han får höra talas om Atlanten kan han inte i sin vildaste fantasi föreställa sig hur stor denna är jämförd med brunnen.⁶⁹

Vetenskapen ses sålunda som ett slags redskap för *māyā*, illusionen, dvs. människans felaktiga föreställning att det inte finns någon annan verklighet än den materiella. *Māyā* är orsaken till att människan förnekar Gud, identifierar sig själv med sin fysiska kropp istället för sin själ (*ātman*), osv., och är det som hindrar henne från att utvecklas andligen; själens identifiering med materien är orsaken till dess fångenskap i den fysiska världen, där den måste vandra från kropp till kropp i själavandringens kretslopp.⁷⁰ Genom att bortse från Gud och den andliga verkligheten upprätthåller vetenskapen denna illusion hos människorna, och blir på så vis ett hinder för ISKCONs mission; för att nå ut till folk med sitt budskap om Gud, själen och en högre, transcendent verklighet blir det nödvändigt för ISKCON att ta upp

vetande inte är av betydelse. Diskussionerna är något förvirrade, särskilt som Prabhupada (kanske ironiskt med tanke på situationen) inte alltid verkar uppfatta eller förstå vad hans lärjungar säger; han verkar betona att guruns kunskap är av andligt snarare än materiellt slag, men står samtidigt fast vid att allt vad gurun säger är sant och perfekt och måste accepteras som så. (Ketola s. 156-61.)

⁶⁵ Jfr. diskussion nedan och i Rothstein 1996.

⁶⁶ Prabhupada 1979 och 1999 innehåller många sådana anklagelser mot vetenskapen.

⁶⁷ Prabhupada 1979.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid.; 1999 kap. 9.

⁷⁰ Andlig utveckling anses i ISKCON börja med att man inser att man är *ātman* eller ande snarare än sin fysiska kropp. Se citat längre fram i detta kapitel.

kampen mot väletablerade vetenskapliga teorier om t.ex. universums och livets uppkomst, som anses bidra till människors materialistiska världsuppfattning. Som vi ska få se längre fram i detta kapitel är detta upphovet till rörelsens ihärdiga kritik av Darwins evolutionsteori.⁷¹

Vetenskap som spekulativ och ofullkomlig

Vetenskapens metoder kritiseras ofta av ISKCON för att vara ofullkomliga medel för att vinna verklig kunskap, något som särskilt sägs gälla empiriska metoder; dels hävdas dessa vara omöjliga att nå kunskap om den högre, andliga verkligheten med, utan kan bara användas för att vinna sämre, ”materiell” kunskap om den fenomenella världen; dels anses empiri överhuvudtaget vara ett otillförlitligt medel för att få kunskap om verkligheten, vilket gör även vetenskapens utsagor om denna värld öppna att ifrågasättas (ett viktigt faktum när man vill hävda den traditionella kosmologins bokstavliga sannhet gentemot en modern, vetenskaplig världsbild). Detta slags resonemang går tillbaka till Prabhupada och har fortsatt av hans efterföljare.⁷² Prabhupada beskyllde som vi nämnt inte bara vetenskapen för att förutsätta att den fysiska verkligheten är den enda existerande, utan hävdade också att det är omöjligt för empirisk vetenskap att uttala sig beträffande t.ex. Guds eller själens existens, då andliga ting inte kan erfaras på empirisk väg. Ibland kunde han också försvara kontroversiella kosmologiska passager i Bhāgavata-Purāṇa⁷³ med att hävda, t.ex., att modern vetenskap inte utforskat hela universum och inte heller är i stånd att göra så.⁷⁴

Ibland stödde sig Prabhupada på traditionell gaudiya-teologi i sin kritik av vetenskapen:

⁷¹ Det finns också en tendens i Prabhupadas och hans efterföljares verk att fördöma vetenskapen som destruktiv. Av utrymmesskäl går jag inte in närmare på detta; se dock Rothstein 1996, kap. 9, som noterar hur vetenskapen beskylls för bl.a. miljöförstöring. Prabhupada 1979 innehåller många liknande anklagelser; vetenskapen sägs exploatera Guds skapelse, beskylls för uppfinnandet av atombomben och andra destruktiva saker, osv. T.ex.: ”Scientists have helped to minimize the duration of life! Formerly men lived one hundred years; now they seldom live more than sixty or seventy years. And the scientists have discovered atomic energy; now they can kill millions of men. So they have helped only in dying. They have not helped in living, and still they dare to declare that they will create.” Även uppfinningar som hjälpt till att förbättra människors tillvaro (mediciner, transportmedel osv.) avfärdas som mer eller mindre betydelselösa; vetenskapen borde bry sig om människors andliga välbefinnande istället för att försöka förbättra deras materiella tillvaro.

⁷² Jfr. Rothstein 1996, särskilt s. 150ff.

⁷³ Jfr. nästa kapitel.

⁷⁴ I sin kommentar till Bhāgavata-Purāṇa 7:4:17 försvarar t.ex. Prabhupada tanken på högre väsen på andra planeter på följande vis: ”Modern scientists attempt excursions to other planets, but they have no information of how many different types of oceans and seas there are within the universe. According to their experience, the moon is full of dust, but this does not explain how it gives us soothing rays from a distance of millions of miles. As far as we are concerned, we follow the authority of Vyāsadeva and Śukadeva Gosvāmī, who have described the universal situation according to the Vedic literature. These authorities differ from modern scientists who conclude from their imperfect sensual experience that only this planet is inhabited by living beings whereas the other planets are all vacant or full of dust.” Se också Prabhupadas kritik av modern evolutionslära, som diskuteras längre fram i detta kapitel.

”There are three kinds of evidence: *pratyakṣa*, *anumāna* and *śabda*. *Pratyakṣa* means ‘direct evidence.’ Direct evidence is not very good because our senses are not perfect. We are seeing the sun daily, and it appears to us just like a small disc, but it is actually far, far larger than many planets. Of what value is this seeing? Therefore we have to read books; then we can understand about the sun. So direct experience is not perfect. Then there is *anumāna*, inductive knowledge: ‘It may be like this’-hypothesis. For instance, Darwin’s theory says it may be like this, it may be like that. But that is not science. That is a suggestion, and it is also not perfect. But if you receive the knowledge from the authoritative sources, that is perfect.”⁷⁵

Här knyter han an till indisk *nyāya*-filosofi, som definierar de olika medel (*pramāṇas*, ”bevis”) varmed man inhämtar kunskap om omvärlden; dessas antal varierar från tradition till tradition, men Caitanyas lärjunge Jīva Gosvāmin, gaudiya-traditionens förmodligen viktigaste teolog, räknar i sin *Tattva-saṁdarbha*⁷⁶ med tre stycken: *pratyakṣa* eller sinnesförnimmelse, *anumāna* eller begrundan, och *śabda*, uppenbarad kunskap, dvs. de heliga skrifterna. Av dessa värderas *śabda* högst. Nedan följer den relevanta passagen ur Jīvas verk, i översättning av Satyanarayana Dasa:

”Human beings are bound to have four defects: they are subject to delusion, they make mistakes, they tend to cheat, and they have imperfect senses. Furthermore, empirical methods of acquiring knowledge are unable to approach the inconceivable spiritual reality. Thus direct perception, inference, and other such methods of ascertainment are deficient ... For we who desire to know that which is beyond everything, which is the support of all, which is fully inconceivable and wondrous in nature, the *Vedas* are the only suitable means of knowledge.”⁷⁷

Redan här finner vi alltså tanken att empiriska metoder inte kan användas för att vinna kunskap om det som är bortom denna värld – en tanke som egentligen inte alls är främmande för vår tid; vetenskapens framsteg har sedan 1800-talet gradvis tvingat den etablerade kristenheten i väst att ge upp sitt försvar av Bibelns bokstavliga och osvikliga sannhet, och tanken på en transcendent gud bortom skapelsen, vars existens vare sig låter sig bekräftas eller avfärdas med vetenskapliga metoder, har blivit det ”sista strået” för dagens sekulära kristna att klamra sig fast vid. Men Jīva Gosvāmin hävdar också att empiri är otillförlitlig när det gäller kunskap om *denna* värld, p.g.a. det mänskliga intellektets och sinnenas ofullkomlighet; även här framhävs uppenbarelseskrifterna som det enda helt tillförlitliga kunskapsmedlet.⁷⁸

⁷⁵ Inledning till *Śrī Țsopaniṣad*, tillgänglig på Bhaktivedanta VedaBase.

⁷⁶ *Tattva-saṁdarbha* är den första av sex *saṁdarbhas* eller exegetiska utläggningar som ingår i Jīva Gosvāmins *ṣaṭ-saṁdarbha*, skriven på 1550- eller 60-talet och ett av gaudiya-vaishnavismens viktigaste teologiska verk.

⁷⁷ *Tattva-saṁdarbha* 9-10; i Satyanarayana Dasa, s. 387. De fyra brister hos människan som räknas upp här nämns också av Prabhupada (op.cit.).

⁷⁸ Jīva citerar ett antal passager ur skrifterna till försvar för en sådan ståndpunkt. Prabhupada förenklar ibland läran om *pramāṇas* och talar istället om uppenbarelse som ”descending knowledge” och vetenskapliga eller empiriska metoder som ”ascending” kunskap, vilken avvisas som ofullkomlig: ”But those so-called scientists and philosophers who do not follow this system of descending knowledge, who do not accept knowledge thus

Medan skrifternas absoluta ofelbarhet måste ha varit en naturlig tanke – och en som kanske inte fick ifrågasättas – i den tid och miljö där Jīva levde och verkade, lär en person från ett modernt, pluralistiskt samhälle förstås knappast acceptera denna tanke utan vidare. Prabhupada förde dock med sig denna bokstavstro på skrifterna till väst från en miljö där den sågs som naturlig och självklar, och i ISKCON har detta sätt att förhålla sig till skrifternas utsagor varit allmänt accepterat, åtminstone fram till nu.⁷⁹

”Hinduisk kreationism”?

I sin studie av ISKCONs vetenskapssyn konstaterar Mikael Rothstein att ”One of the most popular targets of ISKCON is the biological theory of evolution ... It is a Kali-yuga feature, an idea risen in the minds of people isolated from any true knowledge of the divine and thus any true knowledge at all. Indeed evolutionary theory is identified as a dominating and horrific aspect of the cultural and spiritual collapse awaited in the present Age of Death”.⁸⁰ Detta skrevs redan en kort tid innan Bhaktivedanta Institute släppte sin tegelstensvolym *Forbidden Archeology* och gjorde det nya begreppet ”vedisk kreationism” känt i evolutionsdebatterna. (Rothstein nämner dock den massiva reklamkampanj som föregick publicerandet av boken, där filmer, häften osv. spreds bland såväl akademiker som allmänheten.⁸¹) Och kampen mot Darwins teori har fortsatt sedan dess.⁸² Vi ska här försöka

received from higher authorities – they can't have any perfect knowledge, no matter what research work they carry out with their blunt senses. So whatever they say, we take it as imperfect.” (Prabhupada 1999, s. 114.) “The ascending process will never be successful, because it relies on the information gathered through the senses, and the senses are imperfect. So we accept the descending process. God cannot be known by the inductive process.” (Prabhupada 1979.)

⁷⁹ En del framträdande modernister inom ISKCON menar att rörelsens ringaktning för empiri har medfört en nedvärdering av fritt tänkande bland dess medlemmar och bidragit till att alienera rörelsen från omvärlden. Herzig och Valpey (Tamal Krishna Gosvami och Krishna Kshetra Dasa) 2004 skriver t.ex.: ”The Chaitanya Vaishnava tendency to diminish other *pramanas* like *pratyaksha* and *anumana* enables Prabhupada to make remarkable little allowance for modernity. His exegetical method, while clear and theological, above all, is literal. Applying it to texts like the *Bhagavata Purana* (also known as the *Shrimad Bhagavatam*), replete with detailed cosmographies and genealogical histories, he considers the intent of the original authors and the meaning for the believing community today to be the same, with the conviction that the plain meaning discernible in the text *now* is what it was *then*. For example, Prabhupada reads as accurate the Puranic accounts of creation, without reducing them, either historically or culturally ... In ISKCON, literalism is often equated with intellectual chastity. Thus: ‘The members of ISKCON, who live perpetually at the feet of Shrila Prabhupada, may speculate *how* Shrila Prabhupada’s statements are true, but they may not challenge his statements, or claim that they are false. This is precisely what it means to accept Shrila Prabhupada as the founder-*acharya*’ [citat från ledande ISKCON-gurun Hridayananda Gosvami]. The author of this statement is paraphrasing an instruction he himself received from Prabhupada. Indeed, this view is the guiding ethos for VAST (Vaishnava Academic Studies), a moderated ISKCON Internet forum.” (S. 418.) Författarna framhäver Bhaktivinodas syn på skrifttolkning som ett sunt alternativ till denna absoluta bokstavstro. Jfr. också Joseph (Kundali Dasa) 2004 och Shukavak Dasa 2004.

⁸⁰ Rothstein 1996, s. 144-5.

⁸¹ Ibid. s. 164.

⁸² En del rörelsemedlemmar verkar också ha uttryckt oro över hur lätt rörelsens barn kan ta intryck av darwinismen genom sekulär skolundervisning, media osv. Jfr. en artikel av Urmila Devi Dasi, publicerad online av ISKCONs ”Ministry of Educational Development” (med titeln ”Kick Out Darwin” – en anspelning på ett av

utröna bakgrunden till ISKCONs angrepp på just denna teori, och varför ISKCON, till skillnad från andra (neo)hinduiska rörelser i väst – och Indien – ser de heliga texternas världsbild som oförenlig med modern evolutionslära.

”Hinduisk kreationism” är knappast något som man hör talas om ofta; av ett eller annat skäl har evolutionsteorin inte kommit att uppfattas som ett hot av hinduer på samma sätt som kristna reagerade på teorin när den lanserades på 1800-talet (och som många kristna och muslimska fundamentalister i vår tid ser på teorin). I ett ganska nytt verk om kreationism konstaterar författarna att varken den hindunationalistiska rörelsen i Indien eller mer ortodox hinduism har sett något behov av att angripa evolutionsläran eller moderna teorier om livets eller universums uppkomst: ” ... the BJP⁸³ does not advocate ID [Intelligent Design] or anything like it. The BJP has not singled out the theory of evolution as a threat to Hindu values ... One can see that in Hinduism there is little, if any, conflict between creation and evolution.”⁸⁴

I en av de utförligaste böckerna om pseudo- och antivetenskap knuten till neohinduiska rörelser skriver också författaren, beträffande Cremos och Thompsons bok: ”So far, this United States-based Vedic anti-darwinism has not made significant inroads in India. Darwinism is not much of an issue in India, as it has never been able to displace the traditional Hindu cosmology in the first place”.⁸⁵

Den allmänna neohinduiska tendensen är inte att, som ISKCON, angripa moderna naturvetenskapliga teorier och argumentera för alternativa modeller baserade på de heliga skrifterna, utan snarare att visa att skrifternas sanningar är fullt förenliga med modern vetenskap; naturvetenskapens upptäckter i vår tid har redan funnits beskrivna i dessa skrifter i tusentals år. Med Lurquins och Stones ord:

”Hindu fundamentalism, then, is not interested in detracting science (including evolution) or proving it wrong but in integrating Vedic and Hindu traditions within the main body of science. This may reflect the enormous power of syncretism in Hinduism. As David Kinsley put it in his book *Hinduism: A Cultural Perspective* (1982), Hinduism historically has been an ‘incurable collector,’ incorporating a great diversity of ideas and

Prabhupadas utlåtanden om darwinismen, citerat längre fram i detta kapitel), där författaren konstaterar att: ”The Doctrine of Evolution is difficult to hide from. It is so pervasive in textbooks of science, geography, history, and literature that the reader, numbed by repetition, hardly notices the constant drone. Our children need help to remain awake to spiritual life amidst this sleepy cloud of propaganda. We need to teach them the truth. And we need to show them, clearly and specifically, how evolutionists are lying.” (Urmila Devi Dasi, s.a., s. 1.) Urmila listar en rad böcker och filmer av Bhaktivedanta Institute och av kristna kreationister som barnen kan få läsa, för att motverka det skadliga inflytandet.

⁸³ *Bharatiya Janata Party*, ”det indiska folkets parti”, ett av de ledande hindunationalistiska partierna.

⁸⁴ Lurquin & Stone s. 26.

⁸⁵ Nanda s. 119.

rarely discarding anything. The result has been Hinduism's renowned tolerance for a diversity of religious ideas and practices."⁸⁶

Meera Nanda, i sin bok om neohinduisk pseudovetenskap, ser också hinduismens förmåga att absorbera främmande religiösa och filosofiska system i sina egna läror (så att t.ex. en kättare som Buddha kom att betraktas som en *avatāra* av Vishnu) som en grundläggande orsak till att många neohinduiska rörelser försöker bevisa att all modern vetenskaplig kunskap finns i de vediska skrifterna. Skulden läggs på hinduisk monism, dvs. tanken att "allt är ett":

"This doctrine of equality, of 'no real differences' of all sciences, enables the Hindu ideologues to erase distinctions between myths and science. Consequently, Hindutva ideology presents myths of Hindu texts as containing propositional knowledge about the natural world, and presents the method of introspection (yoga) as 'scientific' within the metaphysical assumptions of Hinduism."⁸⁷

Dermot Killingley, specialist på 1800-talets hinduiska reformrörelser, och C. Mackenzie Brown har skrivit om hur Darwins teori först togs emot i neohinduiska kretsar, i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet,⁸⁸ och här finner vi samma sak: evolutionen ansågs finnas beskriven redan i den vediska litteraturen. Hinduiska omdanare som Swami Vivekananda, och även flera västerländska intellektuella med en romantisk syn på Indiens förflutna (inte minst Teosofiska Samfundet), lyckades läsa in beskrivningar av arternas utveckling i Veda-böckerna, Upanisaderna och Sūtra-litteraturen.⁸⁹ Vivekananda skrev t.ex. 1907 att "The idea of evolution was to be found in the Vedas long before the Christian era; but until Darwin said it was true, it was regarded as a mere Hindu superstition".⁹⁰

⁸⁶ Op.cit. För en beskrivning av Transcendental Meditation-rörelsens ihärdiga försök att bevisa Vedas vetenskaplighet, se Rothstein 1996.

⁸⁷ Nanda s. 265. Författaren driver tesen att hinduisk monism på något sätt bär ansvaret för Indiens vetenskapliga och sekulära eftersläpning; det faktum att ingen skillnad görs mellan skapare och skapelse, som i kristen teologi, ska ha hejdat sekulariseringsprocessen och separationen av religion från politik och vetenskap. Nandas utfall mot hinduisk filosofi kan anta en ganska aggressiv ton; t.ex.: "The teachings of the outsider, the dissenter or the innovator are simply declared to be merely nominally different, a minor and inferior variation of the Absolute and Universal Truth known to Vedic Hindus from time immemorial. Christianity and Islam at least acknowledge the radical otherness and difference of other faiths, even as they attempt to convert them, even at the cost of great violence and mayhem. Hinduism refuses to grant other faiths their distinctiveness and difference, even as it proclaims its great 'tolerance'. Hinduism's 'tolerance' is a mere disguise for its narcissistic obsession with its own greatness." (Nanda, "Postmodernism, Hindu nationalism and 'Vedic Science'", *Frontline* 20, nr. 26, december 2003 – januari 2004: <http://www.frontlineonnet.com/fl2026/stories/20040102000607800.htm>.)

⁸⁸ Killingley 1995, Brown 2007a.

⁸⁹ Intressant i sammanhanget är Nobelpristagaren i litteratur Maurice Maeterlinck, som 1922 skrev om hur evolutionen finns beskriven i Bhāgavata-Purāṇa: "'When this world had emerged from the darkness,' says the 'Bhagavata Purana,' which according to the Hindus is contemporary to the 'Veda,' 'the subtle elementary principle produced the vegetable seed which first of all gave life to the plants. From the plants life passed into the fantastic creatures which were born of the slime in the waters; then, through a series of different shapes and animals, it came to man.' ... Have we not here the whole of Darwinian evolution confirmed by geology and foreseen at least six thousand years ago?" (Citerad i Brown 2007b, s. 718.) Maeterlinck ger tyvärr inga närmare hänvisningar, och jag vet inte var någonstans i Purāṇan som människans uppkomst beskrivs på detta sätt.

⁹⁰ Citerad i Killingley s. 191. Enligt Killingley var Vivekanandas syn på evolutionen inspirerad av den hinduiska själavandringsläran, där ju själen tänks vandra till allt högre livsarter allt eftersom dess *karma* förbrukas – från

Den kanske mest kända evolutionistiska tolkningen av hinduismens heliga texter kom från nationalistiske författaren Keshab Chander Sen (1838-84), som 1882 lanserade teorin att Vishnus tio *avatārer* – ”nedstigningar” eller inkarnationer; de olika former i vilka guden uppenbarat sig i olika tidsåldrar, vanligtvis för att rädda mänskligheten från demoner och förkunna religiösa läror – är en symbolisk framställning av den mänskliga artens olika utvecklingsstadier. Den första avataren, en fisk (*matsya*), representerar enligt denna tolkning djurrikets lägsta stadium (ryggradslösa djur), som följs av alltmer avancerade varelser: en sköldpadda (*kūrma*), ett vildsvin (*varāha*), ett ”manslejon” (*narasiṃha*; halvvägs mellan djur och människa), och en dvärg (*vāmana*). Den yxsvingande brahminkrigaren Paraśurāma tolkades som en ”vildman”, Rāma som representerande den civiliserade människan, Buddha som den ”upplysta” människan, och Kalkin, som i slutet av varje cykel av tidsåldrar förstör den moraliskt förfallna civilisationen och återupprättar den andliga, vediska kulturen, som representativ för det högsta stadiet av människans andliga utveckling. C. Mackenzie Brown har skrivit två artiklar om Sens evolutionistiska tolkning av avatarerna,⁹¹ och försökt visa att den var inspirerad av Madame Blavatskys och Teosofiska Samfundets tolkning av hinduiska texter, vilka betraktades som tiotusentals år gamla och innehållande avancerad vetenskaplig och esoterisk kunskap. Den första att tolka avatarerna som symboler för människans utveckling var nästan säkert Blavatsky, teosofsällskapets grundare, som framförde en sådan tolkning redan 1877 i sin bok *Isis Unveiled*. Men en hinduisk författare förespråkade samma tolkning så tidigt som 1879 – tre år före Keshab Chander Sen. Denne författare var ingen mindre än Bhaktivinoda Thakura, som i sin *Kṛṣṇa-Saṃhitā* visserligen inte nämnde Darwin eller dennes teorier, men beskrev avatarerna som olika stadier i en, tydligen, andlig utveckling.⁹²

växtriket till djurriket och slutligen till en människokropp, med vars hjälp själen kan nå *mokṣa* eller befrielse. Vivekananda, och flera samtida hinduiska tänkare, såg alltså evolutionen inte bara som en fysisk utveckling utan också som en ”andlig” utveckling eller förfining av medvetandet.

⁹¹ Brown 2007a och b.

⁹² Shukavak Dasa översätter de relevanta verserna sålunda: ”5. To whatever form of life the *jīva* goes, Śrī Hari [Vishnu] manifests through His inconceivable energy and plays with him in that way. 6. Śrī Hari assumes the form of the Matsya *avatāra* among fish, the form of Kūrma among turtles, and the form of Varāha among *jīvas* who possess a spine ... 7. Midway (between man and animal) Nṛsiṃha appears. Among dwarfs Vāmana appears. Among uncivilized tribes Bhārgava (Paraśurāma) appears. Among the civilized tribes the son of Daśaratha (Rāma) appears. 8. When a man attains full consciousness (*sarva-vijñāna*) Bhagavān Kṛṣṇa Himself appears. 9. According to the advancement in the heart of the *jīva*, the *avatāras* of Hari appear ... 10. Analyzing the successive characteristics of the *jīva*, time in the *śāstras* [de heliga skrifterna] has been divided by the *ṛṣis* [sīarna] into ten stages.” (S. 130-1.) Shukavak konstaterar också att Bhaktivinodas verk innehåller en ”evolutionistisk” framställning av Indiens historia, som delas in i olika stadier av andlig utveckling där den gamla vediska civilisationen representerar *sānta-rasa* medan Caitanyas rörelse på 1500-talet representerar *mādhurya-rasa*, det högsta stadiet av gudshängivenhet. Beträffande tolkningen av avatarerna står det klart att ”these passages suggest the evolutionary theories of Darwin” (s. 131; att föreslå att en vördad guru i Gaudiya-

Enligt Killingley⁹³ är det till stor del de hinduiska heliga texterna själva som möjliggjort alla dessa Darwin-inspirerade tolkningar. Många av hinduismens mer filosofiska texter, som Upaniṣaderna, är fulla med abstrakta spekulationer kring världens och livets uppkomst, och frånvaron av personliga skaparväsen och gudar i många av dessa har gjort det lätt för neohinduiska grupper att jämföra dem med moderna, vetenskapliga kosmogonier. I klassisk *sāṃkhya*- och yogafilosofi, t.ex., finner vi tanken att materien (*prakṛti*) ursprungligen var en formlös, orörlig och död massa, som genom en ”förvandling” eller ”utveckling” (*pariṇāma*) frambringade alla levande varelser, medan *advaita-vedānta* beskriver den opersonliga Brahman som den ursubstans som universum och allt liv sprungit fram ur.

Här finner vi en viktig skillnad mot ISKCONs världsbild som utan tvekan bidragit till att denna rörelse, till skillnad från andra neohinduiska grupper, intagit en fientlig hållning gentemot darwinismen. Praktiskt taget alla andra neohinduiska rörelser i väst – TM, Osho-

traditionen var inspirerad av Darwin är förvisso ett djärvt påstående från en ISKCON-medlem). – Brown (2007a, s. 444, n. 18) citerar Ramakanta Chakravartis *Vaiṣṇavism in Bengal: 1486-1900* (Calcutta: Sanskrit Pustak Bhandar, 1985), enligt vilken Bhaktivinoda var ”a Darwinian” och ”deeply influenced by Darwin” (s. 397, 102n.), men anser att Bhaktivinodas tolkning av avatarerna inte är bevis nog för detta: ”It does not seem to me that this notion of evolution goes much beyond the standard Hindu notion of the spiritual evolution of the soul through reincarnation, with little reference to the organic evolution of Darwinism. However, Bhaktivinoda’s evolutionary ideas in relation to Darwinism do seem to be deserving of further attention.” Shukavaks bok och diskussion av de relevanta passagerna nämns inte av Brown och är kanske okända för honom. Brown anger det ursprungliga publiceringsåret för *Kṛṣṇa-Saṃhitā* som 1888, fast verket utgavs först redan 1879 (Shukavak s. 87); tre år innan Sen framförde sin berömda avatar-teori. Intressant är att Bhaktivinoda och Sen var bekanta och hade studerat på samma college (ibid. s. 3, 53-4, 67); det är alltså kanske inte omöjligt att de haft inflytande på varandras verk. – Bhaktivinodas son och Prabhupadas guru, Bhaktisiddhanta, tycks ha tagit vara på sin fars avatartolkning, men framhäver tydligt att den representerar en andlig snarare än en biologisk utveckling. I hans *Shri Chaitanya’s Teachings* (1934; kap. 8) finner vi följande utläggning, i en diskussion med en amerikansk professor betr. Gaudiya-rörelsens bokstavstroga texttolkning: ”The eternal transcendental forms of God that descend or are manifested according to the gradual evolution of the aptitude for offering service by the totally purified soul quite aloof from the regions of the body and mind, when man becomes the worshipper of the ultimate Reality at the loftiest stage of civilization, are never idols of imagination or allegories like unreal things manufactured in the mental factory of man or like imaginary animal deities of the barbarians such as tiger-god, serpent-god, horse-god, etc. The worship of the Vishnu incarnations, like Fish, Turtle, etc. is not fabrication of imagination ... The real, eternal and transcendental Divine Forms reveal themselves to the pure souls according to the nature of their serving mood in the evolutionary growth thereof. The only cause of these Divine Descents is the intense Mercy of God towards jivas. In Europe the theories of physical evolution of Darwin and Lamarck have been considered. But it is in the Vaishnava philosophy alone that we see the fully scientific and real conception of each eternal and transcendental Divine Form for worship by the freed souls according to their evolutionary growth of serving mood. We can notice the different stages of animal life from the invertebrates to the fully grown human beings. These stages have been classified by the Indian sages of a scientific outlook in ten orders, viz. (1) the invertebrate, (2) testaceous or shelly, (3) vertebrate, (4) erectly vertebrate, as in the combined form of man and beast, (5) mannikin, (6) barbaric, (7) civilized, (8) wise, (9) ultra-wise and (10) destructive. These are the historical stages of the jivas. According to the gradation of these stages as indicators of evolution of the serving mood of the jiva soul, there are manifested the ten Incarnations of God, viz., Matsya (Fish), Kurma (Turtle), Varaha (Boar), Nrsimha (Man-Lion), Vamana (Dwarf), Parasurama, Rama, Krishna, Buddha and Kalki, as worshippable Deities with eternal transcendental Names, Forms, Attributes and Sports.” Medan Bhaktisiddhanta här inte tycks avfärda Darwins teori, framhäver han alltså att avatarerna inte har något med denna att göra.

⁹³ Killingley s. 186ff.

rörelsen, de flesta yogarörelser – är inspirerade av advaita-vedāntas monistiska läror, som ser den opersonliga och formlösa Brahman som det högsta väsendet och universums ursprung – inte någon personlig skapargud. Ram Mohan Roy, Swami Vivekananda, Shri Aurobindo, Maharishi, Osho och nästan alla andra stora neohinduiska tänkare, från tidigt 1800-tal och fram till våra dagar, har förkunnat en starkt rationaliserad form av advaita-vedāntisk monism, som förkastar de mytologiska aspekterna av hinduismen, med alla dess gudar, demoner och andeväsen, och istället fokuserar helt på dess mer filosofiska läror, vilka ter sig mer tilltalande för de flesta västerlänningar. Detta har bl.a. medfört att man förkastat *Purāṇa*-litteraturen med alla dess myter och istället lyft fram mer abstrakt filosofiska texter som Upaniṣaderna och Sūtra-litteraturen. De mytologiska inslag som finns i dessa har tolkats på ett symboliskt eller allegoriskt sätt. ISKCON, däremot, härrör från bhakti-traditionen med dess starka betoning på en personlig och antropomorf gud, och till skillnad från andra hinduisminspirerade rörelser i väst har man inte försökt avmytologisera och intellektualisera de heliga texternas världsbild för att göra den mer tilltalande för västerlänningar, utan har behållit en traditionell, bokstavstrogen läsning av skrifterna.⁹⁴ ISKCONs bokstavsläsning av den kosmologi och skapelseskildring som kommer fram i Bhāgavata-Purāṇa – med Vishnu som ligger och sover på sin månghövdade kobra i ett hav av mjölk, den fyrhövdade Brahmā som mediterar fram världen sittande på en lotusblomma, osv. – ger föga utrymme för en syntes med modern vetenskaplig världsbild, och konflikten blir närmast ofrånkomlig.

ISKCONs antidarwinism: de ideologiska förutsättningarna

Antidarwinism och kreationism är, har vi kunnat konstatera, inga framträdande inslag på neohinduiska rörelsers agenda. ISKCONs kamp mot darwinismen kan alltså inte sättas in i något större, neohinduiskt sammanhang; den tycks vara unik för en rörelse av det här slaget. Roten till ISKCONs antidarwinism måste, av allt att döma, sökas inom rörelsen själv, inte utanför den – inte i neohinduism i allmänhet och inte heller i rörelsens förhistoria i bengalisk gaudiya-vaishnavism.⁹⁵ Rörelsens antidarwinistiska tendenser kan – av allt att döma – spåras till en enda person: till Bhaktivedanta Swami Prabhupada.

⁹⁴ Jfr. nästa kapitel. Se också Rothsteins (1996; särskilt kap. 10) jämförelse mellan ISKCON och TM, där slutsatsen är densamma: "... it has been established that the personalistic views of ISKCON prevent any close identification with modern science and that the impersonalistic notions of TM, on the other hand, make such identification more likely." (S. 183.)

⁹⁵ Bhaktivinoda Thakura tycks, som vi sett, inte ha haft några problem med Darwins teori. Bhaktisiddhanta, Prabhupadas guru, nämns varken av Killingley eller Brown i deras artiklar om det hinduiska mottagandet av evolutionsteorin (eller i Browns artikel om ISKCON-kreationism), och jag har bara hittat ett omnämnande av Darwin i de av hans engelskspråkiga alster som jag haft tillgång till (redan citerat i en tidigare fotnot). (En del, men knappast alla, av Bhaktisiddhantas verk finns tillgängliga online på Bhaktivedanta Memorial Library:

Medan Cremo och Thompson, i *Forbidden Archeology* och övriga anti-evolutionistiska publikationer, inte gör några hänvisningar till Prabhupadas verk och bara ibland (i *Forbidden Archeology* knappast alls⁹⁶) nämner den vaishnavitisk-purāṅska kosmologi som de försöker försvara, har såväl Mackenzie Brown⁹⁷ som Rothstein⁹⁸ (och Wodak och Oldroyd⁹⁹) med lätthet kunnat konstatera att Cremo och Thompson har hämtat sin direkta inspiration från Prabhupadas predikningar. Prabhupada nämnde ofta och med förakt Darwins teori, som tycks ha varit den aspekt av modern vetenskap som han betraktat som den värsta:

”Darwin is a rascal. What is his theory? We kick out Darwin’s philosophy. The more we kick out Darwin’s philosophy, the more we shall develop in spiritual consciousness.”¹⁰⁰

Prabhupadas predikningar mot evolutionsteorin gav hans lärjungar material till en hel bok som publicerades efter hans död, med titeln *Life Comes from Life* (1979).¹⁰¹ I sitt förord presenterar utgivarna boken som ”an impromptu but brilliant critique of some of the dominant policies, theories and presuppositions of modern science and scientists by one of the greatest philosophers and scholars of the century” där “Sri Prabhupada breaks the spell of the materialistic and nihilistic myths which, masquerading as science, have so bewitched modern civilization”. Forskare lär dock knappast låta sig imponeras av Prabhupadas resonemang. Till skillnad från Bhaktivedanta Institutes forskare använder han sig inte av vetenskap utan argumenterar utifrån egna förutsättningar:

”Darwin and his followers are rascals. If originally there were no higher species, why do they exist now? Also, why do the lower species still exist? For example, at the present moment we see both the intellectual person and the foolish ass. Why do both these entities exist simultaneously? Why hasn’t the ass form evolved upward and disappeared? Why do we never see a monkey giving birth to a human? The Darwinists’ theory that human life began in such and such an era is nonsense.”¹⁰²

Mackenzie Brown konstaterar att argument som dessa, hur pass allmänt godtagna de än är bland ISKCONs medlemmar, inte går att presentera för den akademiska världen som ett

<http://bvml.org/SBSST/index.htm>). Prabhupada hänvisar heller aldrig till någon av sina föregångare i Gaudiya Math när han angriper Darwins läror.

⁹⁶ Enda undantaget är inledningen till boken, där de nämner att Prabhupada ”encouraged us to critically examine the prevailing account of human origins” (Cremon och Thompson, xxxvi).

⁹⁷ Brown 2002, s. 99ff.

⁹⁸ Rothstein 1996, s. 147ff.

⁹⁹ Wodak och Oldroyd s. 126-8.

¹⁰⁰ Prabhupada 1979.

¹⁰¹ Boken består egentligen inte av alla Prabhupadas utläggningar i ämnet, utan bara av ett antal samtal som han förde med lärjungar under sina morgonpromenader 1973. Dessa samtal bandades av lärjungarna och överfördes senare till bokform.

¹⁰² Ibid. Möjligen förstod Prabhupada inte riktigt hur naturligt urval tänks fungera; jfr. diskussionen i Prabhupada 1999, kap. 9.

fullvärdigt avfärdande av Darwins teori. Det är här som Bhaktivedanta Institute kommer in i bilden.¹⁰³

Medan Cremo och Thompson som sagt inte gör stor sak av den ”inspiration” de hämtat från sin andlige mästare, visar en granskning av deras verk och Prabhupadas predikningar att mästarens uttalanden om darwinismen ligger till grund för det mesta av deras resonemang. Prabhupada betonar t.ex. ofta att alla jordens arter, enligt det vediska synsättet, inte utvecklats ur tidigare livsformer utan att det finns ett begränsat antal arter som alla skapats samtidigt. Med utgångspunkt från purāṇsk kosmologi hävdar han att det finns 8 400 000 arter – varav hela 400 000 är mänskliga – och att dessa inte bara skapades samtidigt, utan också att ingen av dem dör ut, då de alla behövs i reinkarnationskedjan, där själen vandrar från en livsform till en annan i enlighet med sin *karma*.¹⁰⁴ Detta innebär, enligt Prabhupada, att t.ex. dinosaurier och andra utdöda livsformer fortfarande lever. När en lärjunge vid ett tillfälle ställde frågan varför dinosaurier osv. inte syns till i vår tid, argumenterade Prabhupada att hela vårt universum inte är utforskat; dinosaurier kan finnas i utforskade områden av jorden, på andra planeter, eller t.o.m. i andra universa:

”Whether on this planet or on another planet, that is not the point. The point is that all species exist and keep on existing by the arrangements of nature. We learn from the Vedic texts that there are 8,400,000 species established. They may be in your neighborhood or they may be in my neighborhood – the number and types are fixed. But if you simply study your neighborhood, it is not perfect knowledge.”¹⁰⁵

När Cremo och Thompson i ett kapitel i *Forbidden Archeology*¹⁰⁶ argumenterar för förekomsten av ”advanced cultures” flera miljoner eller t.o.m. miljarder år tillbaka i tiden, tycks de bygga sina hypoteser på Prabhupadas slutsats att, då moderna människor funnits sedan skapelsens början, sådana civilisationer alltid måste ha funnits på jorden.¹⁰⁷ Och när de

¹⁰³ Brown 2002, s. 102. ”Whether such pronouncements were rhetorical excess or even poorly transcribed tapes, of Prabhupada’s informal conversations with devotees, as Cremo once suggested to me, their appearance in officially sanctioned publications of ISKCON could hardly induce outsiders to take the master’s ‘scientific’ views seriously. Yet given the prestige of modern science in today’s world, some sort of rapprochement was deemed necessary, or at least desirable, even by Prabhupada himself. Fortuitously for ISKCON, Thompson arrived early on the scene to help rectify the situation.”

¹⁰⁴ Prabhupada 1979 och 1999, kap. 9.

¹⁰⁵ Prabhupada 1999, s. 111. Vid andra tillfällen nämnde Prabhupada möjligheten att dinosaurier fortfarande kan finnas i haven; han hävdade också att ”apmänsklor” inte är utdöda, och att de är identiska med mytiska varelser som omtalas i Purāṇorna. (<http://www.veda.harekrnsna.cz/bhaktiyoga/dinosaurs.htm>)

¹⁰⁶ Cremo och Thompson, appendix A2.

¹⁰⁷ ”Disciple: But surely if men were living millions of years ago, they would have left evidence, tangible evidence, behind them. I could see their remains.

Śrīla Prabhupāda: So I say that in advanced human societies bodies are burned after death, cremated. So where does your excavator get his bones?

Disciple: Well, that’s possible, but –

Śrīla Prabhupāda: According to our Vedic system, the body is burned to ashes after death. Where, therefore, would the rascal get the bones? Animals are not burned; their bones remain. But human beings are burned, and

i ett annat kapitel¹⁰⁸ söker bevisa förekomsten av levande ”apmän” i form av *yetin*, Bigfoot osv., är det uppenbarligen inte enbart för att kunna hävda att fossiler som brukar tillskrivas människans förfäder i själva verket tillhör ännu existerande arter (som recensenter av boken kunde påpeka talar förekomsten av sådana arter i vår tid inte emot en gemensam förfader för apor och människor).¹⁰⁹ Det verkar som om Cremo och Thompson också har andra, outtalade avsikter med kapitlet – att ge bekräftelse åt Prabhupadas påstående att inga livsformer dör ut, eller utvecklas till nya livsformer. När Mikael Rothstein – redan ett par år innan Cremos och Thompsons bok kom ut – intervjuade ISKCON-medlemmar i Danmark för material till sin doktorsavhandling, stötte han flera gånger på påståendet att inga arter någonsin har dött ut – en svensk ISKCON-ledare hävdade t.ex., helt i enlighet med Prabhupadas förkunnelse, att även om arter kanske dör ut på jorden så kan de leva vidare på andra planeter.¹¹⁰ Andra hänvisade till teorier om levande dinosaurier i centrala Afrika, Loch Ness-odjuret, Bigfoot, yetin och liknande varelser.¹¹¹

Argument som dessa är direkta vidareutvecklingar av Prabhupadas resonemang att arter som antas vara utdöda i själva verket fortfarande existerar på otillgängliga platser på jorden eller någon annanstans i universum. Prabhupada har här fungerat som ett ”filter” genom vilket traditionell hinduisk kosmologi kommit att omtolkas för att kunna stå emot en modern västerländsk världsbild. Purāṇorna och andra hinduiska skrifter säger förstås ingenting om dinosaurier, apmän osv.; vad de säger är att det finns 8 400 000 ”arter” (begreppet motsvarar förstås inte modern vetenskaps), varav ett stort antal är mänskliga (Cremos och Thompsons ”apmän”), samt att sol, måne, stjärnor och andra himlakroppar är bebodda av olika varelser, vilket gjort det möjligt för Prabhupada och hans efterföljare att förlägga dinosaurier och andra utdöda djur dit och på så vis kunna ge en förklaring till varför sådana varelser inte syns till i vår tid. Det är också Prabhupadas tolkning av den hinduiska själavandringscykeln, där alla

therefore they cannot find their bones.” (Prabhupada 1999, s. 106-7.) Man lägger märke till att Cremo och Thompson, i syfte att bevisa vissa av Prabhupadas påståenden om mänsklighetens historia, varit tvungna att (omedvetet?) gå emot andra påståenden; medan Prabhupada här hävdar att inga (eller nästan inga) skelett finns från mänsklighetens äldsta historia, bygger Cremo och Thompson det mesta av sin argumentation på ben som enligt dem är hundratusentals eller miljoner år gamla. Prabhupada förkastade också geologiska dateringsmetoder (”By dirt you are calculating five hundred million years? It could be *ten* years. You cannot give the history of human society past three thousand years, so how can you speak of five hundred million years ago?” Prabhupada 1999, s. 107-8.) – samma metoder som Cremo och Thompson bygger nästan hela sitt resonemang på. Det är kanske småsint att påpeka sådana ”motsägelser” (som vi sett hävdar Cremo att många av Prabhupadas bevarade argument mot darwinismen är slarvigt nerskrivna från bandade inspelningar), men man kan notera skillnaden i argumentation; medan Prabhupada helt förkastade modern vetenskap och dess metoder, använder sig Bhaktivedanta Institute av dessa metoder för att bekräfta den världsbild som förkunnades av Prabhupada.

¹⁰⁸ Cremo och Thompson kap. 10.

¹⁰⁹ Akademikers recensioner av *Forbidden Archeology* finns publicerade i Cremo 2001, kap. 2-3.

¹¹⁰ Rothstein 1996, s. 156.

¹¹¹ Ibid. s. 155-7.

arter behövs, som fått honom att avfärda tanken att arter dör ut eller utvecklas till andra arter, och som därmed fått honom att se Darwins teori som oförenlig med den purāṅska världsbilden (och därmed falsk).

Kritik av den biologiska synen på liv

Medan ISKCON som regel har intagit en väldigt kritisk hållning gentemot modern vetenskap i allmänhet, kan det inte råda någon tvekan om att evolutionsläran är den del av vetenskapen som varit föremål för den skarpaste kritiken, och som Bhaktivedanta Institute lagt ner mest resurser på att vederlägga. Det har både Rothstein och Brown kunnat konstatera. Men en fråga som, tror jag, ingen av dem riktigt lyckats besvara är *varför* just denna teori valts ut som huvudmålet för institutets offensiv mot modern vetenskap. Med tanke på den bokstavstroga tolkning av purāṅsk kosmologi som Prabhupada förordade¹¹² borde många andra vetenskapliga teorier kring t.ex. universums uppkomst och utformning, civilisationens ursprung osv. ha befunnits minst lika falska som evolutionsteorin. Men trots att Prabhupada måste ha känt till åtminstone en del av dessa teorier och var väl medveten om att t.ex. vetenskaplig historiesyn går tvärt emot den purāṅska mytologin, var det evolutionsläran, av alla teorier, som han predikade aggressivast mot. Frågan är varför han hyste så djupa antipatier gentemot just denna teori.

Vi vet alla varför kristna fundamentalister motsätter sig Darwins teori: läran om arternas utveckling är oförenlig med deras bokstavsläsning av Första Mosebokens skapelseskildring, där Gud skapar alla växter och djur samt människan på några få dagar. När *Forbidden Archeology* kom och ”vedisk kreationism” blev ett samtalsämne, verkar många ha förutsatt att ISKCONs angrepp på darwinismen var en ”kreationism” av samma slag som den kristna, dvs. en ”skapelsevetenskap”: en religiös grupp finner evolutionsläran stå i strid med de heliga texternas beskrivning av människans och djurens ursprung, och ser sig därför nödgad att visa för allmänheten att Darwin hade fel.¹¹³ Medan, som vi sett, kosmogoniska aspekter har ett finger med i ISKCONs antidarwinism, och i viss utsträckning kanske kan jämföras med kristen kreationism (i likhet med kristna antidarwinister hävdar ISKCON att arterna inte har utvecklats utan att de alla skapades samtidigt), visar en noggrann läsning av såväl Prabhupadas som Bhaktivedanta Institutes verk att dessa aspekter är sekundära. Darwins teori befinner sig snarare oförenlig med en annan, betydligt mer grundläggande aspekt av ISKCONs

¹¹² Se nästa kapitel.

¹¹³ Se recensionerna i Cremo 2001, kap. 2-3. De flesta recensionerna publicerades som sagt i natur- eller samhällsvetenskapliga tidskrifter, och deras avsikt är i första hand att demolera Cremos och Thompsons verk snarare än utforska den bakomliggande ideologin.

läror; den har ”vidrört en känslig punkt” i hela rörelsens ideologi, och det är detta som fått Prabhupada och hans efterföljare att reagera så starkt mot teorin. Denna ”känsliga punkt” är läran om den odödliga själen – *ātman* eller *jīvan*.

Enligt traditionell hinduism ses som bekant själen som en evig och odödlig enhet som existerar oberoende av den förgängliga kroppen, och som vid döden vandrar vidare till en annan kropp, ”liksom en människa lägger av sig sina gamla kläder och tar sig andra, nya”.¹¹⁴ Som redan nämnts i bakgrundskapitlet är insikten att man ”inte är kroppen” utan *ātman* enligt ISKCON det första steget i ens andliga utveckling, dvs. ens gradvisa frigörelse ur materiens och *māyās*, illusionens, grepp. Det är människans falska identifiering (*ahaṁkāra*) med materien, dvs. med sin kropp, som ”binder” henne vid den fysiska världen och gör henne blind för den högre, andliga verkligheten. Det är därför omöjligt att utveckla ett andligt medvetande så länge man tror sig vara materia.¹¹⁵

En överblick av Prabhupadas bevarade predikningar mot evolutionsläran visar att hans främsta invändning mot den var att den förutsätter att liv utvecklats ur materia. Inte utan anledning gav hans lärjungar titeln *Life Comes from Life* åt den samling med antidarwinistiska utläggningar som de publicerade efter mästarens död. Ett exempel:

“Karandhara: Modern proponents of Darwinism say that the first living organism was created chemically.

Srila Prabhupada: And I say to them, ‘If life originated from chemicals, and if your science is so advanced, then why can’t you create life biochemically in your laboratories?’

Karandhara: They say they will create life in the future.

Srila Prabhupada: What future? When this crucial point is raised, they reply, ‘We shall do it in the future.’ Why in the future? That is nonsense [...]

Karandhara: They say that they are right on the verge of creating life.

Srila Prabhupada: That’s only a different way of saying the same thing: ‘In the future.’ The scientists must admit that they still do not know the origin of life. [...]

Dr. Singh: In fact, there are several theories explaining how life originated from matter, how living matter came from the nonliving.

¹¹⁴ *Bhagavad-gītā* 2:22; övers. Gansten 2001.

¹¹⁵ Prabhupada betonar ofta att insikten att man är ”spirit soul” är det första steget mot ett andligt liv. ”The first lesson in spiritual life is that we are not these bodies, but eternal spirit souls.” (1979) “... there is a way out of the cycle of birth and death. The first step is the knowledge that ‘I am not this body.’” (1982, s. 122.) “‘You are not this body.’ This is the beginning of knowledge. But where is the university that teaches this knowledge?” (1979.) “He is awake who comes to the platform of consciousness that I am not this body—I am consciousness. One is awake who has understood this simple fact, that I am not this body, I am consciousness. Without consciousness, my body is useless ... I am pure soul, and the symptom of my presence is consciousness. I am not this body.” (Prabhupada, s.a., “Who is Crazy”? <http://prabhupadabooks.com/?g=176669>) Även Prabhupada 1984, s. 24, 161.

Srila Prabhupada [casting Dr. Singh in the role of a materialistic scientist]: All right, scientist, why is life not coming from matter now? You rascal. Why isn't life coming from matter now?"¹¹⁶

Prabhupadas efterträdare inom ISKCON (och dess utbrytarrörelser¹¹⁷), såväl som forskarna vid Bhaktivedanta Institute, har hållit fast vid denna invändning mot evolutionsteorin. Medan Prabhupadas exakta anvisningar till sina vetenskapsmän inte tycks finnas bevarade,¹¹⁸ beskrivs i ett par kapitel i Shridhara Gosvamis *Subjective Evolution of Consciousness* hur dr. Singh och andra forskare vid institutet efter Prabhupadas död vände sig till Shridhara Gosvami, en annan av Bhaktisiddhantas lärjungar, för riktlinjer i sitt arbete, och här nämner dr. Singh vad för slags anvisningar Prabhupada gett dem: "Once Bhaktivedanta Swami Maharaja asked us to prove that matter come from life, by using science. I didn't know how to start. How can we prove that matter comes from life?"¹¹⁹ I sin senare kritik av darwinismen (vanligtvis ur ett öppet religiöst perspektiv) betonade Singh framför allt oförenligheten mellan läran om *ātman* och den vetenskapliga ("darwinistiska"¹²⁰) synen på livets uppkomst.¹²¹ Även i Cremos "uppföljare" till *Forbidden Archeology – Human Devolution*¹²² – är den övergripande tesen att människan inte är en helt materiell varelse utan sammansatt av tre olika beståndsdelar, som Cremo väljer att benämna "body", "mind" och "consciousness" (han

¹¹⁶ Prabhupada 1979. Samma slags invändningar mot Darwins teori finner vi hos Shridhara Gosvami, en annan lärjunge till Bhaktisiddhanta (se Shridhara Deva Gosvami s.a. och 1983 kap. 3): "In Darwin's theory of objective evolution, matter evolves consciousness. The object exists first, and by its development, life is coming – from stone ... At present, people are fond of the Darwinian theory that stone produces consciousness. Darwin's objective evolution has swallowed us. Although externally, we reject it, we hate it, still, the ghost of Darwin's theory has devoured everyone. Therefore, it is difficult to make them understand that consciousness is more valuable than stone. It is easy for consciousness to produce stone; it is difficult for stone to produce consciousness ... that stone can produce soul, or consciousness, is difficult, ridiculous, inconceivable, and unreasonable." (1983, s. 29-31.)

¹¹⁷ Se t.ex. Tripurari Svami (2004), numera ledare för en gaudiya-vaishnavitisk grupp oberoende av ISKCON, som upprepar Prabhupadas (ytterst sett riktiga) anmärkning att liv som uppkommer ur död materia är något som aldrig iakttagits: "Our main objection to Darwinian evolution is that it sees consciousness as a product of matter. We cannot agree with this proposal, nor does it make much sense in terms of verifiable evidence. Where do we see consciousness arising from inert matter and what scientific experiment can prove that this occurs? Our theory is that matter evolves from consciousness – the supreme consciousness."

¹¹⁸ Cremos och Thompsons korta omnämnande att Prabhupada "encouraged us to critically examine the prevailing account of human origins" (Cremo och Thompson, xxxvi) säger förstås inte mycket. Prabhupada 1979 innehåller dock en del av hans samtal med dr. Singh, den blivande chefen på institutet, samtal som uppenbarligen haft inflytande på Singhs senare verk.

¹¹⁹ Shridhara Deva Gosvami s.a., s. 34. Att "matter comes from life" innebär förstås att den materiella skapelsen har sitt yttersta ursprung i Krishna; samma formulering används i en av Prabhupadas diskussioner med Singh i Prabhupada 1979: "We are going to challenge all the rascal scientists who say that life has grown out of matter. The fact is that matter has grown from life."

¹²⁰ Darwins lära om arternas utveckling har förstås egentligen inget med biologiska teorier om livets uppkomst eller beskaffenhet att göra, även om den förutsätter en gradvis utveckling av medvetande från ytterst primitiva former genom alltmer avancerade stadier. Det är dock förstås riktigt att denna utveckling normalt antas ha sin yttersta början i "död" materia, även om Darwins teori i sig inte berör hur de första primitiva livsformerna uppstod.

¹²¹ Se t.ex. Singh 1988 och 2005.

¹²² Se nästa kapitel.

nämner bara kort att ”mind” svarar mot ”subtilkroppen” eller *sūkṣma-deha* i hinduisk filosofi, medan ”consciousness” förstås är *ātman*). Att de båda senare är självständiga, av kroppen oberoende substanser, snarare än resultaten av processer inne i kroppen, försöker han bevisa med en enorm mängd exempel från parapsykologisk och liknande litteratur. I sin slutsats skriver Cremo:

”Today most scientists assume that humans are simply a combination of the ordinary chemical elements. We concluded, however, that it is more reasonable, on the basis of all available scientific evidence, to start with the assumption that humans are composed not just of one thing, but of three things – ordinary matter, subtle matter in the form of mind, and consciousness ... To put the Vedic account in its most simple terms, we did not evolve up from matter; rather, we have devolved, or come down, from the level of pure spiritual consciousness.”¹²³

Som vi ska få se i nästa kapitel är medvetandets beskaffenhet ett av favoritämnena för Bhaktivedanta Institutes forskningsverksamhet.

Slutsats

Modern vetenskap uppfattas av ISKCON som materialistisk och gudsförnekande och som en viktig orsak till västvärldens ateistiska världsbild – dess *māyā*. Vetenskapens metoder är bristfälliga genom att de bygger på empiri, dvs. förlitar sig på människans ofullkomliga sinnen, som är oförmögna att förnimma den högre, andliga verkligheten. Särskilt evolutionsteorin uppfattas som en orsak till att folk identifierar sig med sina materiella kroppar och inte tror på själens existens. Som vi sett anses insikten att man ”inte är sin kropp” vara det första steget i en persons andliga utveckling. Prabhupada tycks således ha identifierat evolutionsläran som ett av de största hindren för sin andliga förkunnelse, och grundade följaktligen Bhaktivedanta Institute med det uttalade syftet att vetenskapligt bevisa att liv inte uppstår ur materia och att Darwins teori om arternas uppkomst är felaktig. Följden blev en ihärdig polemik mot darwinismen och andra naturvetenskapliga teorier, som fortfarande pågår.

¹²³ Cremo 2003, s. 483.

2. Bhaktivedanta Institute och vaishnavitisk kosmologi

Kropp och själ

ISKCONs förkastande av den västerländska synen på liv som en produkt av materia har medfört en kritik av fler teorier än evolutionsläran: biologiska och andra teorier kring livets uppkomst utgör ett lika stort hot mot läran om en transcendent själ och måste således avfärdas. Ravi Gomatams kritik¹²⁴ mot teorier om att datorer med medvetande ("artificiell intelligens") kan komma att utvecklas är ett exempel. Efter en längre utläggning där Gomatam konstaterar att medvetna maskiner än så länge inte utvecklats, och att det inte råder någon vetenskaplig enighet kring exakt vad "medvetande" är för något, föreslår han en "Vedic model of cognition": med citat från Bhagavad-gītā och Upanishaderna framläggs den hinduiska bilden av människan (och andra varelser) som sammansatt av en "grovkropp", en astralkropp bestående av "subtil" materia, och en icke-materiell själ. Med hänvisning till bl.a. en känd passage ur *Kaṭha-Upaniṣad* (1:3:3-4), som beskriver själen som en passagerare i en vagn – kroppen – vars hästar är sinnena, vars tyglar är tanken och vars körsven är intelligensen, menar Gomatam att man måste skilja mellan "intelligens" eller "tanke" och "medvetande"; tankeprocesser – produkter av materia, men "subtil" materia – kan bara fungera på ett ordnat sätt och få kroppen att utföra "intelligenta" handlingar så länge de styrs av det underliggande medvetandet (den icke-materiella själen). På samma sätt kan datorer bara bete sig "intelligent" för att de hanteras och har programmerats av (medvetna) människor:

"Can machines think? The hierarchical model which separates consciousness from matter (intelligence, mind, and body) suggests that we should rather ask, 'Can *we* think through machines?' The 'we' here of course refers to us as conscious entities. Consider the parallel question 'Can planes fly?' In the sense of whether planes can autonomously (and intentionally) fly, the answer is 'No,' but in the sense of whether *we* can fly a plane ... the answer is 'Yes.'"¹²⁵

Richard Thompsons bok *Mechanistic and Nonmechanistic Science* (1981) ger en liknande kritik av vad Thompson kallar den "mekanistiska" synen på medvetande eller liv och som han anser är utmärkande för darwinismen såväl som för biologiska och andra teorier om livets uppkomst. Flera av kapitlen i boken utgörs av kvantfysiska och liknande utläggningar som är obegripliga för lekmän; andra är mer filosofiska och presenterar den "vediska" världsbilden och människosynen som alternativ till det "mekanistiska" synsättet. Darwinismen framställs

¹²⁴ Gomatam 1988.

¹²⁵ Ibid., s. 333.

som upphovet till den materialistiska världsbild som idag är dominerande i västvärlden; det var Darwins teori som ledde till att tanken på en skapargud som format människan och världen övergavs, och som la grunden till uppfattningen att liv är något rent biologiskt, en produkt av materia snarare än av ande.¹²⁶ Men den mekanistiska världsbilden är inte bara felaktig eller obevisad, enligt Thompson; den har också allvarliga etiska och psykologiska konsekvenser som påverkar människors liv:

”The mechanistic world vision tends to create in sensitive individuals ... a sense of existential despair. It denies the very existence of an absolute dimension of higher purpose that seems essential for the satisfaction of the inner self ... The mechanistic world view also exerts a powerful influence on human social relationships. The peaceful conduct of day-to-day affairs depends on people’s adherence to certain laws and standards of behavior. These depend on systems of moral and ethical values that ultimately cannot be imposed by force, but must be accepted by inner conviction. Yet mechanistic theories can provide no compelling justification for any system of social values, and they exclude any attempted justification that draws on nonmechanistic concepts ... Some evolutionists have tried to use the principle of natural selection, or ‘survival of the fittest,’ to explain higher modes of behavior as convoluted Machiavellian tactics designed (in an unconscious, mechanistic sense) to further the goal of widely disseminating one’s genes. Thus far, these arguments have been vague and unconvincing. Yet even if a convincing case could be made, it seems this kind of reasoning would not induce people to cultivate higher qualities and moral principles. Indeed, by creating a sense of cynicism, it might likely have the opposite effect.”¹²⁷

T. D. Singh riktar liknande anklagelser mot evolutionsteorin:

”Because of the Darwinian theory’s sole emphasis on material, or geologic, life, modern man’s activities have been directed towards machines and automation. The end result is that in the attempt for scientific and technological excellence, fundamental issues of morality – the rightness and wrongness of living – seem to have been neglected. This has resulted in an almost total devaluation of ethics which destroys the dignity of man and is the prime cause of conflict between science and religion.”¹²⁸

I likhet med Thompson menar Singh att darwinism inte bara har orsakat ett moraliskt förfall, utan också berövat många människor en mening med tillvaron. Han citerar Darwins egen självbiografi, där den gamle forskaren beskriver hur han på ålderns höst försjunkit i melankoli, hur han tappat förmågan att finna njutning i estetiska nöjen som musik och litteratur, och hur ”My mind seems to have become a kind of machine for grinding general laws out of large collections of facts”. Singh föreslår att

¹²⁶ För en analys av Thompsons argument mot darwinismen (vilken enligt Thompson inte fyller kraven på en vetenskaplig teori), se Brown 2002, som konstaterar att en del av dem verkar ha inspirerats av kristen Intelligent Design-litteratur. Medan Thompson tycks ha undvikit att hänvisa till sådan litteratur i sina verk, ägnar Cremo (2003, kap. 4) en lång diskussion åt Intelligent Design-argument och citerar flera framträdande ID-forskare, som Michael Behe.

¹²⁷ Thompson 1981, s. 2-3.

¹²⁸ Singh 1988, s. 98.

”Darwin’s own paradigm, being devoid of a spiritual dimension of life, may have caused these feelings of mental agony. Indeed, such materialistic doctrines are often connected to nihilism and despair. In the modern age the problems of drug addiction, the tensions of nuclear war, and the ecological crippling of the earth are pathological symptoms of a Darwinian, material paradigm.”¹²⁹

Själsbevis

Medan Thompson, Singh m.fl. ägnat mycket tid och bläck åt att kritisera materialistiska teorier om livets och medvetandets beskaffenhet, är det först i Cremos massiva bok *Human Devolution* som ett försök görs att lägga fram bevis för ett transcendent medvetande som är oberoende av den fysiska kroppen. Cremo söker, som vi sett, visa att människan är sammansatt av kropp, ”mind” och själ, som gammal hinduisk filosofi förklarar. Hans bevisföring bygger till största delen på litteratur om det paranormala, av det mer respektabla slaget;¹³⁰ nära-döden-upplevelser, spöken, uppenbarelser (inom alla möjliga religioner), minnen från tidigare liv, och UFO-iakttagelser hör till de ämnen som tas upp. Cremo betonar att ”mind” (motsvarande ”subtilkroppen” i hinduiskt tänkande) inte bara är produkten av elektriska impulser i hjärnan, utan en *substans*:

”By mind, I mean a subtle material energy, connected with the human organism and capable of influencing ordinary matter or receiving sensory impressions in ways unexplained by the laws of science as currently accepted.”¹³¹

Således är det möjligt att, under rätt omständigheter, förnimma subtilkroppen. Här kommer spöken in i bilden. Enligt den hinduiska själavandringsläran lämnar både själen och subtilkroppen den grova kroppen i dödsögonblicket och vandrar vidare till en ny kropp; har man dålig *karma* kan dock återfödelsen uppskjutas, och man måste för en tid vandra omkring utan grovkropp, som ett spöke (*preta*), utan möjlighet att tillfredsställa sina sinnliga begär.¹³² Det är, gissningsvis, dessa läror som Cremo har i åtanke när han som ”evidence for a mind element” anför fall av spökiakttagelser, från sent 1800-tal (spiritismens och andeseansernas blomstringstid) till nutid.¹³³ Spöken som visar sig för levande människor eller (som brukar vara fallet vid seanser) ger sig tillkänna genom att flytta på föremål eller ge ifrån sig ljud

¹²⁹ Ibid., s. 99.

¹³⁰ Bhaktivedanta Institutes författare brukar undvika att använda sig av alltför kontroversiella källor. Även i sitt kapitel om apmänniskor i *Forbidden Archeology* anför Cremo och Thompson litteratur av antropologer och andra forskare som sammanställt och försökt granska rapporter om sådana varelser. I *Human Devolution* använder sig Cremo också först och främst av den akademiska litteratur som finns om paranormala fenomen. Medan författarna till denna litteratur inte alltid hävdar att de fall de tar upp utgör bevis för paranormala fenomen, argumenterar dock Cremo så gott han kan för att faktiskt de gör det.

¹³¹ Cremo 2003, s. 133.

Jfr. t.ex. Prabhupadas kommentarer till Bhāgavata-Purāṇa 4:28:17, 4:29:59-61.

¹³³ Cremo 2003, kap. 5-6.

(knackningar osv.) blir, med detta synsätt, de själar som av någon anledning nekats en ”grovkropp” och måste ströva omkring i sina subtilkroppar; eller som just lämnat en kropp och är på väg till en ny. Andra bevis som anförs är parapsykologiska experiment där försökspersoner t.ex. fått försöka flytta på föremål med hjälp av tankekraft; om bevis skulle finnas för att detta var möjligt (och enligt Cremo finns det tillräckligt med bevis för det), skulle det förstås tyda på att tankar är något mer än enbart resultatet av olika processer i hjärnan.

Som bevis för ett ”medvetande” skilt från både kropp och ”mind” anför Cremo nära-döden-upplevelser, där personer, som bekant, uppger sig ha lämnat sina kroppar i fall av svår skada eller sjukdom och, ofta, ”svävat” ovanför sina kroppar och tittat ner på dem. Ofta säger de sig ha varit fullt medvetna om vad som hänt runtom dem, fastän de vid tillfället befunnit sig i koma eller varit nersövda, och vid granskningar av sådana fall försöker man som regel fastställa i vilken grad personerna kan beskriva föremål och händelser omkring dem vid den relevanta tidpunkten. Cremo tar upp en rad publicerade fallstudier som han anser bekräftar existensen av ett medvetande skilt från kroppen; motargument från en del skeptiska forskare tas också upp och kritiserar. Slutligen går han in på studier av minnen från tidigare liv, ett fenomen som förstås, om dess existens kunde bekräftas, skulle utgöra ett bevis för själavandring, en viktig del av den hinduiska världsbild som Bhaktivedanta Institute söker bevisa vetenskapligt. Även kring detta ämne finns, förstås, en ganska omfattande akademisk litteratur; mest kända är utan tvekan den amerikanske parapsykologen Ian Stevensons (1918-2007) omfattande och noggranna granskningar av sådana ”minnen” (särskilt hos barn och personer som försatts i hypnos), publicerade i flera volymer av University of Virginia Press.¹³⁴ Cremo citerar flitigt från Stevensons och andra forskares verk kring fenomenet; men medan dessa forskare vanligtvis drar sig för att hävda att de fall de studerat ”bevisar” något och är noga med att peka på osäkerheten i uppgifter som kommer fram under hypnos eller från barn, argumenterar dock Cremo för att det finns avgörande bevis för en av kroppen oberoende själ som efter kroppens död vandrar vidare till en ny kropp.

Tidscykler

En annan aspekt av den klassiska hinduiska världsbilden som Cremo lyft fram i en rad publikationer är läran om de cykler av tidsåldrar som ständigt upprepar sig och som vi redan har nämnt en del om i bakgrundskapitlet. De gamla indiska Purāṇa-texterna beskriver fyra tidsåldrar eller *yugas* – *Satya*, *Dvāpara*, *Tretā* och *Kali* – av vilka den första är 1 728 000 år

¹³⁴ T.ex. Stevenson 1980 (1966).

lång, den andra 1 296 000 år, den tredje 864 000 år, och den sista, Kali-yuga, 432 000 år. Tillsammans utgör dessa tidsåldrar en cykel (*mahā-yuga*); när fyra *yugas* passerat och moralen i människosamhället förfallit helt, förgörs större delen av mänskligheten av Vishnus Kalkin-*avatar*, och en ny cykel om fyra tidsåldrar inleds. 1000 cykler med *yugas* utgör en *kalpa*, motsvarande en dag för skaparguden, Brahmā; hans natt är lika lång. Under Brahmās dag är världen befolkad av levande varelser; när hans natt kommer förgörs de¹³⁵ – en *pralaya* eller ”förintelse” äger rum och mänskligheten utplånas av eld och av en syndafloed som lägger hela jorden under vatten fram till nästa skapelse. 360 dygn om 2000 cykler av *yugas* utgör Brahmās år, och Brahmā lever i hundra sådana år. När han dör går universum under; Brahmā föds dock på nytt och frambringar ett nytt universum, och så fortsätter det. I vaishnavismen finns också läran om oräkneliga universa som ligger och flyter som bubblor i ett urhav, på vars yta Vishnu ligger och sover; när Vishnu andas ut frambringar han alla universa ur sina hudporer, och när han andas in försvinner de åter in i hans kropp.¹³⁶ Världens historia upprepar sig alltså i ständigt nya cykler där mänskligheten, jorden eller hela universum utplånas och återskapas gång på gång.

I konferensessän ”Puranic Time and the Archeological Record”, uppläst vid World Archaeological Congress 3 i New Delhi 1994,¹³⁷ menar Cremo att de purānska tidscyklerna finner empiriskt stöd i de fossiler och artefakter som beskrivs i *Forbidden Archeology*. Spår av moderna människor och kanske även civilisationer för miljontals år sedan – kanske så mycket som 2,8 miljarder år eller mer¹³⁸ – skulle enligt Cremo kunna förklaras med att mänskliga civilisationer uppstår och utplånas gång på gång allteftersom nya cykler av *yugas* kommer och går och nya *pralayas* eller ”förintelser” äger rum. Cremo menar att den vetenskapliga, evolutionistiska synen på mänsklighetens historia är ett uttryck för en typiskt västerländsk, ”Judeo-Christian” linjär tidsuppfattning, där historien inte ses i cykler utan som en ”linje” som börjar med en skapelse (livets uppkomst) och går framåt mot ett klimax (den judisk-kristna apokalypsen och de dödas uppståndelse jämförs, kanske något långsökt, med hur ”the myths of science project a possible overcoming of death by biomedical science and

¹³⁵ Bhagavad-gītā 8:17-19; Bhāgavata-Purāṇa 3:11:22ff.

¹³⁶ För mer om hinduismens tidscyklar, se t.ex. Klostermaier 2007, s. 494-6, och översättningar i Dimmitt & van Buitenen, kap. 1. Bhāgavata-Purāṇa 3:11 torde vara en av ISKCONs viktigaste källor till dessa läror.

¹³⁷ Publicerad i Cremo 2001, s. 1-14; också i en volym med samlade essäer från kongressen (Tim Murray, red., *Time and Archeology* [New York: Routledge, 1999], s. 38-48) och i *ISKCON Communications Journal*, vol. 2, nr. 2 1994: http://www.iskcon.com/icj/2_2/drutakarma.html. Trots det kritiska akademiska mottagandet av *Forbidden Archeology* har Cremo lyckats etablera sig som gästföreläsare om paleoarkeologiska anomalier vid universitet och arkeologiska kongresser: jfr. bibliografin i Cremo 2003, x-xii.

¹³⁸ Denna möjlighet grundar Cremo och Thompson på några mycket kontroversiella metallklot som påträffats i en gruva i Sydafrika, och som de för säkerhets skull bara nämner i ett appendix till *Forbidden Archeology*.

mastery over the entire universe by evolving, space-traveling humans”¹³⁹). Han anser att den cykliska historiesynen bör ses som ett seriöst alternativ till den linjära synen, även av modern vetenskap.¹⁴⁰

Gud och gudar

Rothstein noterar att ISKCON verkar ha ”a showdown with deistic (contrary to theistic) Christian theologians who hold that God’s role in the universe is limited to creating and maintaining the laws of physics ... Is God a perfect clockmaker who created the universal machine, set it in motion, and then had no need to intervene further in its operation, or did the creator have to interfere at various times? To ISKCON the existence of permanent divine governing of the universe is obvious ... God did not simply start the universe and then withdraw. He is constantly present and constantly governing it ...”¹⁴¹

Det finns betydande skillnader mellan modern kristen teologi och den *bhakti*-teologi som ISKCON representerar. Medan teologin i den sekulariserade västvärlden närmast kan beskrivas som en deism, där Gud ses som universums skapare men annars inte förmodas lägga sig i dess skeenden, utan har överlåtit dess styre åt naturlagar, har ISKCON, däremot, bevarat en mycket traditionell vaishnavitisk teologi tillsammans med en bokstavsläsning av gamla heliga texter. Den rika mytologi som finns kring Krishna och Vishnu tas som historisk sanning; detta gäller också gudens *avatārer* eller ”nedstigningar”, de former i vilka han uppenbarar sig på jorden för att t.ex. döda demoner. Överhuvudtaget fäster bhakti-traditionerna en extrem vikt vid att Gud är en *person* med tankar och känslor och en antropomorf skapnad; den advaita-vedāntiska bilden av en formlös och opersonlig gud (*Brahman*) fördöms kraftigt, och Prabhupada förde vidare den gamla kritiken till den rörelse han grundade. Västerländsk teologi, med sitt formlösa och passiva gudsbegrepp, blir i ISKCONs ögon alltför lik advaita-vedāntisk monism; med Rothsteins ord, ”ISKCON regards deistic theology and monistic philosophy in much the same way.”¹⁴²

Av Bhaktivedanta Institutes författare har åtminstone ett par (Cremo och Thompson) sett det som sin uppgift att ifrågasätta den västerländska ”mekanistiska” världsbilden, där Gud eller gudar inte fyller någon funktion. Thompsons essä ”God and the Laws of Physics”¹⁴³ är ett

¹³⁹ Cremo 2001, s. 3. Att hävda att evolutionsteorin har sina rötter i en kristen världsuppfattning ska nog ses som den ultimata förolämpningen mot denna teori, med tanke på den över 100-åriga konflikten mellan darwinister och kristna fundamentalister: medan evolutionistisk vetenskap förkastar religiösa modeller av människans skapelse, har den själv formats i enlighet med en sådan modell.

¹⁴⁰ Jfr. Cremo 2003, s. 17-8, 41.

¹⁴¹ Rothstein 1996, s. 120.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Thompson 1988.

exempel på denna kritik. Ur ett kvantfysiskt perspektiv angriper Thompson vad han kallar ”the idea of determinism – the idea that the history of events for all time is rigidly determined by the precise material conditions existing at one time.”¹⁴⁴ Determinism ”rejects the idea that God is in direct conscious control of day-to-day events” och är därmed ansvarig för “the development of deism”.¹⁴⁵ Kristna kreationister brukar inte ha några problem med en sådan “mekanistisk” världsbild; deras syfte är att visa att en skapande Gud ligger bakom världens och livets uppkomst och utformning, inte att denna Gud fortsätter att aktivt hålla igång universums maskineri.¹⁴⁶ För ISKCON är dock detta en viktig punkt, och anledningen till att Thompson försöker visa hur materien (i enlighet med många kvantfysiska teorier) inte alltid beter sig på ett förutsägbart sätt – varför möjligheten att ”the will of a transcendental Supreme Being”¹⁴⁷ styr många av dess beteenden och, ytterst sett, ligger bakom universums utveckling inte kan uteslutas.¹⁴⁸

Kritiken av den ”mekanistiska” världsbilden innebär inte bara ett försvar av tanken på ett transcendent väsen med förmåga att påverka universums skeenden, utan också av en purāṇisk världsbild komplett med gudar (*devas*; ”demigods” i ISKCONs terminologi) och andra väsen som ligger bakom naturens krafter och fysikens lagar. Enligt Cremo var en sådan världsbild en gång utbredd över hela världen, men har i väst gradvis trängts undan, först av kristendomen, sedan av vetenskapen:

”... gods and goddesses once ruled Europe. These ... were intimately involved in a temporal process of bringing into being other creatures within the universe. The universe was like a living mystical factory filled with subtle machinery, operated by subtle beings, who cooperated in the production of plants, humans, and animals. Then came Christianity. At first, Christianity simply replaced the pagan gods and goddesses with angels. But by gradually deemphasizing the role of angels, Christianity depopulated the cosmos. The visible universe became a lifeless clocklike machine that a distant creator God mysteriously built and set in motion. As far as living things were concerned, they were also machines. Mechanistic science took the final step in removing the mystery of their manufacture.”¹⁴⁹

¹⁴⁴ Ibid., s. 213.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ ”Kreationistisk” forskning med syfte att bekräfta den världsbild som kommer fram särskilt i Gamla testamentet finns förstås också, men verkar höra till den extrema utkanten av denna sorts vetenskap; här märks bl.a. olika grupper som, på grundval av strödda bibelpassager, försvarar tanken på en platt jord eller ett geocentriskt solsystem. Se Scott, s. 58-63, för översikt. Det faktum att Bibeln innehåller få längre kosmologiska utläggningar har, gissningsvis, lett till att Första Mosebokens skapelseberättelse alltid utgjort fokus för kreationisternas teorier.

¹⁴⁷ Thompson 1988, s. 234.

¹⁴⁸ Thompson 1981 innehåller också flera kapitel som diskuterar detta; en del av dem är obegripliga för en lekman.

¹⁴⁹ Cremo 2003, s. 6.

Cremo ägnar ett långt kapitel i *Human Devolution* åt att visa att ”spiritual cosmologies, greatly resembling those that were once dominant in the West, can be found in many other times and places in the world’s history”.¹⁵⁰ Dessa kosmologier uppvisar dessutom likheter med dem i Bhāgavata-Purāṇa och andra av gaudiya-vaishnavismens heliga texter. Efter att ha jämfört en stor mängd skapelsemyter från religioner världen över – förkristna europeiska, kinesiska, afrikanska, syd- och nordamerikanska, osv. – slår Cremo fast att vissa gemensamma mönster, trots många olikheter, kan urskiljas:

”We find that humans exist as part of a cosmic hierarchy of beings, in a multilevel cosmos. At the topmost level, we find a supreme conscious being, living in a purely spiritual domain. We find a creator god, who manifests the bodies and dwelling places for souls who enter the world of matter. We find that this creator god is assisted by many other demigods and demigoddesses. We find that souls can travel from body to body, and from level to level of the cosmos, by transmigration or other forms of travel.”¹⁵¹

Cremo erbjuder ingen hypotes som förklarar *varför* dessa likheter förekommer. Tänker han sig att alla dessa kosmogonier ytterst sett härrör från den vediska kulturen, som fanns utbredd över hela världen fram till dess att Kali-yuga inleddes för 5 000 år sedan?¹⁵² Eller har samma kunskap på något annat sätt uppenbarats för olika folk runtom i världen? Ingen förklaring av det slaget skulle förmodligen accepteras av forskare eller av någon som inte bekänner sig till samma trosåskådning som Cremo; kanske är detta också orsaken till att han inte ger någon förklaring. Meningen med hela Cremos jämförelse är dock att visa att kosmogonier världen över har många drag gemensamma med den ”vediska”: en avlägsen *deus otiosus* av det slag som finns i många mytologier jämförs således med den transcendente Vishnu, och den mer aktive skapargud som ofta uppträder jämte denna gud jämförs med Brahmā, den gud som föddes ur en lotus spirande från Vishnus navel och som skapade det fysiska universum.

Mer ”empiriskt” bevis för förekomsten av gudar eller andeväsen som befolkar universum lägger Cremo fram i form av nutida rapporter om uppenbarelser, visioner och UFO.¹⁵³ UFO-fenomenet togs först upp av Thompson i hans bok *Alien Identities* (1993), där författaren jämför nutida UFO-rapporter med den gamla sanskritlitteraturens beskrivningar av hur gudar och demoner flyger omkring i förtrollade vagnar, s.k. *vimānas*. Dagens UFO och ”utomjordingar” är, enligt hans teori, i själva verket identifierbara med den fornindiska litteraturens gudar och demoner. Rothstein, som skrivit en del om UFO-religioner, konstaterar

¹⁵⁰ Ibid., s. 247.

¹⁵¹ Ibid., s. 328.

¹⁵² Thompson (2003 [1989], s. 62-8) innehåller ett liknande jämförande studium av myter och kosmologier som han, med viss försiktighet, föreslår ”provide evidence for the existence of a single culture in the remote past that widely disseminated these themes” (s. 65).

¹⁵³ Cremo 2003, kap. 8.

att medan Prabhupada aldrig tycks ha talat om UFO:n, har *vimānas* ofta använts i New Age-litteratur och pseudovetenskap som ett bevis för att forntida civilisationer fick besök av utomjordingar (eller alternativt själva hade rymdskepp); bland de författare som skrivit om dem finner man sådana celebriteter som von Däniken och Atlantisforskaren David Childress.¹⁵⁴ Det verkar troligt att Thompson fått en del inspiration från sådan litteratur. Till skillnad från t.ex. von Däniken hävdar dock Thompson (och Cremo) inte att UFO-farkosterna nödvändigtvis är ”maskiner” av det slag som vi människor är vana vid; ”halvgudarna” befinner sig på ett högre kosmiskt plan än vi, bestående av ”subtil” materia (av samma slag som ”subtilkroppen” är uppbyggd av), och deras flygfarkoster bör förstås i skenet av de krafter som är möjliga på ett sådant plan.

Thompsons bok, liksom Cremos *Human Devolution*, är ett exempel på hur moderna rapporter om paranormala fenomen kommit att tolkas i ljuset av heliga skrifter från en svunnen tid. För Cremo och Thompson utgör sådana rapporter bevis för att de gamla skrifternas skildringar av ett samhälle där gudar och andra väsen flög omkring fritt och samverkade med människorna inte bara är fantasier – de väsen som beskrivs i dessa texter är lika närvarande idag som på den vediska tiden, men dagens människor tenderar att antingen rationalisera bort dem eller förklara dem som varelser från någon högteknologisk utomjordisk civilisation.

Man lägger märke till den utsträckning i vilken Bhaktivedanta Institutes författare använder sig av ”okonventionell” vetenskap i sina publikationer; medan neohinduiska rörelser ofta leker med de senaste eller mest väletablerade naturvetenskapliga teorierna och hävdar att dessa beskrivs redan i den vediska litteraturen,¹⁵⁵ har ISKCONs förkastande av den moderna vetenskapliga världsbilden fått rörelsens apologeter att ta till sig spektakulära teorier som utmanar denna världsbild. Intelligent Design-litteratur, UFO-rapporter, kryptozoologi, spöken och parapsykologi anses allesammans bekräfta den ”vediska” världsbilden samtidigt som de slår hål på den vetenskapliga eller materialistiska.

Purāṇsk kosmografi

Purāṇa-texterna innehåller inte bara beskrivningar av gudar, andar och demoner; de lägger också fram en komplex och särpräglad framställning av hela universum med bl.a. beskrivningar av de olika himlakropparna, deras storlek och avstånd från jorden, och vad för slags gudar eller andra varelser som bor på dem. Bhāgavata-Purāṇa är inget undantag; texten

¹⁵⁴ Rothstein 2003, s. 265-7.

¹⁵⁵ Rothstein (1996, s. 87ff) noterar att TM, med sina anspråk på att vara en ”vetenskaplig” organisation, har undvikit att riskera sitt rykte genom att anamma alltför kontroversiella vetenskapliga teorier.

innehåller tvärtom mycket detaljerade sådana beskrivningar. I likhet med allt annat i denna skrift tar ISKCON dessa beskrivningar bokstavligt. Kimmo Ketola kommenterar beträffande Prabhupadas bokstavsläsning av texten:

”Now, anyone familiar with the nature of Purāṇic cosmography can understand what a potentially explosive situation is thereby created. The *Purāṇas* contain graphic and detailed descriptions of the universe with Mount Meru in the centre, surrounded by distinct circular continents separated by oceans of different liquids like salt water, sugarcane juice, wine, clarified butter, curds, milk and sweet water. Also described are the sizes of these elements and the relative positions of the sun, moon and stars with regard to these. As it happens, the cosmography depicted in the *Bhāgavata Purāṇa* positions the moon further away from the earth than the sun, describes it as inhabited by demigods and, according to Prabhupāda’s calculations, situates it much further from earth than modern astronomy lets us understand.”¹⁵⁶

Ketola pekar på hur Prabhupada bl.a. förnekade månlandningen med hänvisningar till Bhāgavatas uppgifter om avståndet mellan jorden och månen, och till det faktum att NASAs astronauter inte såg några varelser på månen, medan Purāṇorna beskriver hur förfädernas andar har sin boning där. När Bhāgavata ger uppgifter som går tvärt emot modern, vetenskaplig kosmografi, slår Prabhupada utan undantag fast i sin kommentar till texten att Bhāgavata-Purāṇas uppgifter är riktiga. I en av de mest problematiska passagerna, BP 5:24:2, sägs t.ex. månen vara större än solen,¹⁵⁷ och sol- och månförmörkelser sägs orsakas av planeten Rāhu (egentligen huvudet från en demon som halshuggits av Vishnu), som är större än dem båda. I sin kommentar till versen förklarar Prabhupada rätt och slätt att så är fallet, utan att överhuvudtaget nämna den alternativa, vetenskapliga förklaringen till sol- och månförmörkelser.¹⁵⁸ Det är inte svårt att tänka sig att sådan bokstavsläsning inte bara skapar svårigheter för ISKCON när det gäller att presentera sin världsbild för utomstående, utan också sår tvivel hos rörelsens medlemmar. Vi har redan sett hur en av Prabhupadas lärjungar lämnade rörelsen som en följd av Prabhupadas förnekande av månlandningen.

Problemet riskerar alltså att ta akuta dimensioner, och det är knappast förvånande att en av Bhaktivedanta Institutes forskare – Thompson – har tagit itu med det och, gissningsvis, lagt ner mycket tid och möda på att visa att Bhāgavata-Purāṇas framställning av universum är korrekt, utan att allegoriska eller dylika tolkningar behöver tas in i bilden.¹⁵⁹ Detta har

¹⁵⁶ Ketola s. 161-2. För mer om Purāṇornas kosmologi, se t.ex. Klostermaier 2007, kap. 6; även Dimmitt & van Buitenen kap. 1. De längsta kosmologiska utläggningarna i Bhāgavata-Purāṇa finns i dess femte bok.

¹⁵⁷ Antingen två tiondelar större eller dubbelt så stor, beroende på om man läser ordet *dvādaśa* som ”tolv” eller, som Prabhupada gör i enlighet med tidigare vaišnavitiska kommentarer, som två gånger tio, dvs. 20.

¹⁵⁸ ”As stated herein, the sun extends for 10,000 yojanas, and the moon extends for twice that, or 20,000 yojanas. The word *dvādaśa* should be understood to mean twice as much as ten, or twenty.”

¹⁵⁹ Prabhupada gav själv institutets forskare i uppgift att studera kosmografin i Bhāgavatas femte bok och skapa en modell av universum med utgångspunkt från denna. Se citat i Thompson 2003, s. 1.

resultat i böckerna *Vedic Cosmography and Astronomy* (1989)¹⁶⁰ och, framför allt, *Mysteries of the Sacred Universe* (2001), i vilka Thompson introducerar begreppet ”higher-dimensional science”, hämtat från en matematisk term.¹⁶¹ Den värld som Bhāgavata-Purāṇa och andra heliga texter beskriver är inte alltid avgränsad till de tre dimensioner som vi människor är vana vid; de gudar och andliga varelser som beskrivs rör sig i en annan dimension där de inte är begränsade av tid och rum på samma sätt som människor. Det universum som beskrivs i Bhāgavata-Purāṇa är sett från halvgudarnas dimension, och ser därför inte alltid ut så som vi uppfattar det. Ett exempel på hur Thompson förklarar en till synes helt ovetenskaplig världsbeskrivning med hjälp av ”higher-dimensional science” är hans förklaring av begreppet *bhū-maṇḍala*, ”jordskivan”, i Purāṇan. Detta ord uttrycker, enligt Thompson, *inte* en förvetenskaplig bild av jorden som en platt skiva. Inte heller är skriftens beskrivningar av *bhū-maṇḍala* som en rad koncentriska öar som omger varandra, med hav emellan och med Bhārata-varṣa eller Indien i mitten, ovetenskaplig. Med hänvisningar till Prabhupadas *purports* kommer Thompson fram till att Bhārata-varṣa inte bara syftar på Indien utan på hela jorden, som en gång ingick i en global vedisk civilisation; han pekar också på att Prabhupada beskriver de ringformade öarna runt Bhārata-varṣa, befolkade av olika mystiska varelser, som ”planets”. *Bhū-maṇḍala* kan alltså inte vara jorden, utan jorden är bara mittpunkten i denna. Thompson drar slutsatsen att *bhū-maṇḍala* motsvarar ekliptikan, solens årliga väg över himlen; men det är inte en ekliptika sedd från jorden, där solens rörelser tycks variera beroende på var på jorden man befinner sig. Det rör sig istället om solens bana sedd från ett ”higher-dimensional” perspektiv:

”In summary, we propose that the Vedic cosmology corresponds to our observable world in the following way: The earth of our experience is a small globe surrounded by the starry heavens in all directions. *Bhū-maṇḍala* is a vast disc that extends for millions of miles into space but is not perceivable by our present senses. Its projection on the celestial sphere must be ascertained on the basis of the movement of the sun, and this projection does not correspond to the variable horizon of this earth.”¹⁶²

På detta sätt löser Thompson många problem kring de avstånd mellan *bhū-maṇḍala* och planeterna i vårt solsystem som anges i Purāṇan (där månen t.ex. sägs befinna sig dubbelt så långt bort som solen): ”... these distances are all *heights* of the planets above the plane of *Bhū-maṇḍala*. They are not distances along the line of sight from the earth to the planets.”¹⁶³ Thompsons böcker är fulla med noggranna beräkningar, tabeller, skalenliga modeller av

¹⁶⁰ Senare utg.: Thompson 2003.

¹⁶¹ Jfr. Rothstein 1996, s. 117ff, 129-34.

¹⁶² Thompson 2003 (1989), s. 62.

¹⁶³ *Ibid.*, s. 85.

solsystemet gjorda efter Bhāgavata-Purāṇas beskrivningar, och jämförelser mellan moderna beräkningar av planeters storlek, banor och avstånd till jorden och de uppgifter som ges i Purāṇan; hans utbildning som matematiker kommer märkbart till användning. Inte desto mindre kan man inte låta bli att undra vilken läsekrets hans böcker egentligen är riktade till. För den som inte redan är en troende lär hypotesen att Bhāgavata-Purāṇa beskriver världen från ett icke-jordiskt, "higher-dimensional" perspektiv inte vara lättare att acceptera än de kosmologiska utläggningar i skriften som denna hypotes försöker förklara. För "utomstående" lär nog också Thompsons användning av citat från Prabhupada vara svårsmält; inte bara Prabhupadas kommentar till Bhāgavata-Purāṇa, utan också passager i inofficiella dokument som t.ex. brev citeras ständigt som tillförlitliga källor till kunskap om universums uppbyggnad. För en troende, som redan accepterat tanken att Bhāgavata-Purāṇa är av icke-jordiskt ursprung och att Prabhupada var i besittning av fulländad vedisk kunskap, torde dock Thompsons diskussion vara tillfredsställande: här finns äntligen en förklaring som visar att Purāṇans kosmografi inte bara är primitiva, förvetenskapliga spekulationer, utan, förstådd på rätt sätt, ger en helt korrekt beskrivning av universum.

Avslutande diskussion

Den beskrivning av ISKCONs inställning till modern vetenskap som Mikael Rothstein gav 1993 tycks stämma lika bra nu som då. ISKCON har, genom Bhaktivedanta Institute, ihärdigt fortsatt sin kamp mot vetenskap i allmänhet och evolutionsteorin i synnerhet. Rörelsens syn på liv eller medvetande som något icke-materiellt och transcendent har lett till ett totalt förkastande inte bara av darwinismen, utan av alla slags teorier som ger en materialistisk förklaring till livets uppkomst eller beskaffenhet. Efter Thompsons och Singhs bortgång under de senaste åren tycks kampen ledas av Cremo, med *Human Devolution* (2003) och en rad artiklar och essäer om arkeologiska anomalier.

Det är möjligt att rörelsens inställning till vetenskapen kommer att ändras framöver. ISKCONs attityd gentemot samhället i övrigt har under de senaste åren blivit mer avslappnad; rörelsen har börjat samverka mer med omvärlden, de flesta av dess medlemmar har idag jobb utanför rörelsen och låter oftare sina barn gå i vanliga skolor än i rörelsens internatskolor.¹⁶⁴ Tidigare missöden inom ISKCON har erkänts officiellt av GBC, och grupper har tillsatts för att skydda rörelsens kvinnor och barn från övergrepp av det slag som tidigare förekommit. Sedan 90-talet finns inrättningen ISKCON Communications, vars uppgift är att diskutera hur rörelsen kan fungera bättre i samhället och bli mer tilltalande för den västerländska allmänheten. Gruppen ger för ändamålet ut tidskriften *ISKCON Communications Journal*, som publicerar artiklar både av ledande rörelsemedlemmar och av forskare inom t.ex. religionsvetenskap, teologi eller sociologi. Medan högre utbildning tidigare förkastades,¹⁶⁵ har många medlemmar idag – inte minst inom ledarskiktet – utbildning i religionsvetenskap, sanskrit, indologi eller andra ämnen där de fått tillfälle att studera och skriva om den vaishnavitiska traditionen; sedan ett par årtionden ger två medlemmar – Steven Rosen och religionshistorikern Graham Schweig – ut den av ISKCON oberoende *Journal of Vaiṣṇava Studies*, en akademisk tidskrift som publicerar artiklar om vaishnavismen och dess historia ur ett historiskt (med traditionell ISKCON-terminologi, ”materialistiskt”) perspektiv.

Hur allt detta kan ha påverkat eller kan komma att påverka rörelsens syn på modern vetenskap – och huruvida Bhaktivedanta Institutes verksamhet kommer att påverkas alls – är frågor som framtiden får ge svar på. Som vi kunnat konstatera är läran om den transcendent

¹⁶⁴ Rochford 2007.

¹⁶⁵ Prabhupada kallade universitet för ”slaughterhouses” och menade att det västerländska utbildningssystemet bara fördärvar människor genom att indoktrinera dem i en materialistisk världsbild. I ISKCONs gurukula-skolor skulle rörelsens barn skyddas från sådant inflytande och få undervisning i ”andliga” ämnen. Jfr. Rochford 2007, s. 59ff.

själen och dess oberoende av den fysiska kroppen grundläggande i ISKCONs filosofi, och detsamma gäller förstås i lika hög grad tanken på ett personligt och allsmäktigt väsen som ligger bakom universums skapelse och funktioner. Frågan är kanske huruvida ISKCON kommer att fortsätta se sig nödgat att försvara dessa läror mot naturvetenskapens materialistiska teorier, eller om man, som kristen teologi i väst (med en del betydande undantag), kommer att kunna acceptera skillnaderna i världsbilderna och sluta se en konflikt som enda lösningen. En avgörande fråga är nog också i vilken utsträckning Prabhupadas utlåtanden om universums uppbyggnad m.m. kommer att fortsätta tas som absolut sanning inom rörelsen, och hur bokstavligt man i fortsättningen kommer att ta hans uppmaningar till kamp mot vetenskapen.

Källförteckning:

Beck, Guy L., 2004: "Hare Krishna *Mahamantra*: Gaudiya Vaishnava Practice and the Hindu Tradition of Sacred Sound". I Bryant & Ekstrand, s. 35-44.

Black, Sarah, 2008: 'Chant and be Happy': *Music, Beauty, and Celebration in a Utah Hare Krishna Community*. Masteruppsats, Florida State University
(<http://etd.lib.fsu.edu/theses/available/etd-11102008-163528/unrestricted/BlackSThesis.pdf>).

Bromley, David, och Larry D. Shinn (red.), 1989: *Krishna Consciousness in the West*. New Brunswick: Bucknell University Press.

Broo, Måns, 2003: *As Good as God: The Guru in Gauḍīya Vaiṣṇavism*. Doktorsavhandling, Åbo: Åbo Akademi University Press
(<https://oa.doria.fi/bitstream/handle/10024/4128/TMP.objres.76.pdf?sequence=1>).

Brown, C. Mackenzie, 2002: "Hindu and Christian Creationism: 'Transposed Passages' in the Geological Book of Life". *Zygon* vol. 37, nr. 1, s. 95-114.

Brown, C. Mackenzie, 2007a: "The Western Roots of Avataric Evolutionism in Colonial India". *Zygon* vol. 42, nr. 2, s. 423-48.

Brown, C. Mackenzie, 2007b: "Colonial and Post-Colonial Elaborations of Avataric Evolutionism". *Zygon* vol. 42, nr. 3, s. 715-48.

Brzezinski, Jan, 1998: "What Was Srila Prabhupada's Position? The Hare Krishna Movement and Hinduism". *ISKCON Communications Journal* vol. 6, nr. 2.

Brzezinski, Jan, 2004: "Charismatic Renewal and Institutionalization in the History of Gaudiya Vaishnavism and the Gaudiya Math". I Bryant & Ekstrand, s. 73-96.

Bryant, Edwin F., och Maria L. Ekstrand (red.), 2004: *The Hare Krishna Movement: The Postcharismatic Fate of a Religious Transplant*. New York: Columbia University Press.

Bryant, Edwin F. (red.), 2007: *Krishna: A Sourcebook*. New York: Oxford University Press.

Clooney, Francis X., och Tony K. Stewart, 2007: "Vaiṣṇava". I Mittal och Thursby, s. 162-84.

Cremo, Michael A., 2001 (red.): *Forbidden Archeology's Impact*. New Delhi: Bhaktivedanta Book Publishing.

Cremo, Michael A., 2003: *Human Devolution: A Vedic Alternative to Darwin's Theory*. Los Angeles: Bhaktivedanta Book Publishing.

Cremo, Michael A., och Richard L. Thompson, 1998 (1993): *Forbidden Archeology: The Hidden History of the Human Race*. New Delhi: Bhaktivedanta Book Publishing.

Deadwyler, William H. (Ravindra Svarupa Dasa), 1989: "Patterns in ISKCON's Historical Self-Perception". I Bromley och Shinn, s. 55-75.

Deadwyler, William H., 2004: "Cleaning House and Cleaning Hearts: Reform and Renewal in ISKCON". I Bryant och Ekstrand, s. 149-69 (urspr. publ. i *ISKCON Communications Journal* 2, nr. 1-2, 1994).

Delmonico, Neal, 2007: "Chaitanya Vaishnavism and the Holy Names". I Bryant, red., s. 549-75.

Dimmitt, Cornelia, och van Buitenen, J. A. B., 1978: *Classical Hindu Mythology: A Reader in the Sanskrit Purāṇas*. Philadelphia: Temple University Press.

Dwyer, Graham, och Richard J. Cole (red.), 2004: *The Hare Krishna Movement: Forty Years of Chant and Change*. Padstow: I. B. Tauris.

Ellwood, Robert S., 1989: "ISKCON and the Spirituality of the 1960s". I Bromley och Shinn, s. 102-13.

Fizzotti, Eugenio, och Federico Squarcini, 2004: *Hare Krishna*. Saltlake City: Signature Books.

Flood, Gavin, 1995: "Hinduism, Vaisnavism and ISKCON: Authentic Traditions or Scholarly Constructions?" *ISKCON Communications Journal* vol. 3, nr. 2.¹⁶⁶

Frisk, Liselotte, 2007: *De nya religiösa rörelserna: vart tog de vägen?* Nora: Nya Doxa.

Gansten, Martin, 2002: *Bhagavad-gītā: Vishet och yoga*. Viborg: Norstedt.

Gelberg, Steven J. (Subhananda Dasa), 1989: "Exploring an Alternative Reality: Spiritual Life in ISKCON". I Bromley & Shinn, s. 135-62.

Gelberg, Steven J., 1991: "The Call of the Lotus-Eyed Lord: The Fate of Krishna Consciousness in the West". I Timothy Miller, red., *When Prophets Die: The Postcharismatic Fate of New Religious Movements*, Albany: State University of New York Press, s. 149-64.

Gomatam, Ravi, 1988: "Real and Artificial Intelligence: Towards a Hierarchical Model of Consciousness, Intelligence, Mind, and Body". I Singh och Gomatam, s. 302-35.

Herzig, Thomas (Tamal Krishna Gosvami) och Kenneth Valpey (Krishna Kshetra Dasa), 2004: "Re-visioning ISKCON: Constructive Theologizing for Reform and Renewal". I Bryant och Ekstrand, s. 416-30.

Hopkins, Thomas J., 1989: "The Social and Religious Background for Transmission of Gaudiya Vaisnavism to the West". I Bromley och Shinn, s. 35-54.

Kapoor, O. B. L., 1994 (1976): *The Philosophy and Religion of Śrī Caitanya*. New Delhi: Munshiram Manoharlal.

¹⁶⁶ Alla artiklar från ISKCON Communications Journal som använts i arbetet finns utlagda på ISKCON Communications hemsida: http://www.iskcon.com/icj/article_authors.html.

Ketola, Kimmo, 2002: *An Indian Guru and His Western Disciples: Representation and Communication of Charisma in the Hare Krishna Movement*. Doktorsavhandling, Helsingfors: Helsingfors Universitet (<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/uskon/vk/ketola/anindian.pdf>).

Killingley, Dermot, 1995: "Hinduism, Darwinism and Evolution in Late-Nineteenth-Century India". I David Amigoni och Jeff Wallace, red., *Charles Darwin's The Origins of Species: New Interdisciplinary Essays*. Manchester & New York: Manchester University Press.

Klostermaier, Klaus K., 2007: *A Survey of Hinduism*. Albany: State University of New York Press.

Knott, Kim, 1995: "The Debate About Women in the Hare Krishna Movement". *ISKCON Communications Journal* vol. 3, nr. 2.

Knott, Kim, 2004: "Healing the Heart of ISKCON: The Place of Women". I Bryant & Ekstrand, s. 291-311.

Lorenz, Ekkehard, 2004a: "The Guru, Mayavadins, and Women: Tracing the Origins of Selected Polemical Statements in the Work of A.C. Bhaktivedanta Swami". I Bryant & Ekstrand, s. 112-28.

Lorenz, Ekkehard, 2004b: "Race, Monarchy, and Gender: Bhaktivedanta Swami's Social Experiment". I Bryant & Ekstrand, s. 347-90.

Lorenzen, David N., 2007: "Bhakti". I Mittal & Thursby, s. 185-209.

Lurquin, Paul F., och Linda Stone, 2007: *Evolution and Religious Creation Myths: How Scientists Respond*. New York: Oxford University Press.

Madsen, Finn, 1994: "ISKCON's indiske forbindelse". *Chaos* 21, s. 99-120.

Madsen, Finn, 2000: "Asrama, yukta-vairagya et structure d'organisation de l'ISKCON". *Social Compass*, vol. 47, nr. 2 2000, s. 187-204.

Mittal, Sushil, och Gene Thursby, red., 2007: *The Hindu World*. Trowbridge: Routledge.

Nanda, Meera, 2003: *Prophets Facing Backward: Postmodern Critiques of Science and Hindu Nationalism in India*. New Brunswick: Rutgers University Press.

Prabhupada, A. C. Bhaktivedanta Svami, 1968: *Teachings of Lord Caitanya: The Golden Avatāra*. Los Angeles: Bhaktivedanta Book Trust (online-version på http://www.krishnamedia.org/e-books/Teachings_of_Lord_Chaitanya.pdf).

Prabhupada, A. C. Bhaktivedanta Svami, 1979: *Life Comes from Life*. Los Angeles: Bhaktivedanta Book Trust (<http://www.prabhupada.de/Books/LCfL.html>).

Prabhupada, A. C. Bhaktivedanta Svami, 1982: *Coming Back: The Science of Reincarnation*. Los Angeles: Bhaktivedanta Book Trust.

Prabhupada, A. C. Bhaktivedanta Svami, 1984 (1977): *The Science of Self-Realization*. Victoria, Australien: Bhaktivedanta Book Trust.

Prabhupada, A. C. Bhaktivedanta Svami, 1999: *Beyond Illusion and Doubt: A Vedic Perspective on Western Philosophy*. Singapore: Bhaktivedanta Book Trust.

Prabhupada, A. C. Bhaktivedanta Svami, 2001 (1972): *Bhagavad-gītā As It Is*. New York: Collier-Macmillan.

Rochford, E. Burke Jr., 1985: *Hare Krishna in America*. New Brunswick: Rutgers University Press.

Rochford, E. Burke Jr., 2006: "The Hare Krishna Movement: Beginnings, Change, and Transformation". I Eugene V. Gallagher och W. Michael Ashcraft, red., *Introduction to New and Alternative Religions in America: History and Controversies*. Westport: Greenwood Press, s. 21-46.

Rochford, E. Burke Jr., 2007: *Hare Krishna Transformed*. New York: New York University Press.

Rochford, E. Burke Jr., och Jennifer Heinlein, 1998: "Child Abuse in the Hare Krishna Movement: 1971-1986". *ISKCON Communications Journal*, vol. 6, nr. 1.

Rosen, Steven J., 2004: "Who is Shri Chaitanya Mahaprabhu?" I Bryant & Ekstrand, s. 63-72.

Rothstein, Mikael, 1992: "Videor og vismaend: Traditionel og moderne kanon i de nye religioner". *Chaos* 18, s. 83-112.

Rothstein, Mikael, 1996: *Belief Transformations: Some Aspects of the Relation Between Science and Religion in Transcendental Meditation (TM) and the International Society for Krishna Consciousness (ISKCON)*. RENNER Studies on New Religions, vol. 2, Cambridge: Aarhus University Press.

Rothstein, Mikael, 1997: *Gud är blå. De nya religiösa rörelserna*. Nora: Nya Doxa.

Rothstein, Mikael, 2003: "UFO Beliefs as Syncretistic Components". I Christopher Partridge, red., *UFO Religions*, Guildford & King's Lynn: Routledge, s. 256-73.

Sarasvati Thakura, Bhaktisiddhanta, 1934: *Shri Chaitanya's Teachings*. Madras: Shree Gaudiya Math.

Sardella, Ferdinando, 2005: "Neither Man Nor God: Perspectives on the Guru in the Hare Krishna Movement in Sweden", *Finyar* 2, s. 76-93.

Satsvarupa Dasa Goswami, 1986: *Prabhupāda: Människan, helgonet, hans liv, hans arv* (övers. av *Prabhupāda: He Built a House in Which the Whole World Can Live*). Grödinge: Bhaktivedanta Book Trust.

Satyanarayana Dasa, 2007: "The Six *Sandarbhas* of Jiva Gosvami". I Bryant 2007, s. 373-408.

Scott, Eugenie C., 2004: *Evolution vs. Creationism: An Introduction*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Sherbow, Paul H., 2004: "Bhaktivedanta Swami's Preaching in the Context of Gaudiya Vaishnavism". I Bryant & Ekstrand, s. 129-46

Shinn, Larry D., 1987: *The Dark Lord: Cult Images and the Hare Krishnas in America*. Philadelphia: The Westminster Press.

Shukavak N. Dasa, 1999: *Hindu Encounter With Modernity: Kedarnath Datta Bhaktivinoda, Vaiṣṇava Theologian*. Los Angeles: Sanskrit Religions Institute.

Shukavak N. Dasa, 2004: "Bhaktivinoda and Scriptural Literalism." I Bryant & Ekstrand, s. 97-111.

Singh, T. D., 1988: "Vedāntic Views on Evolution". I Singh & Gomatam, s. 87-103.

Singh, T. D., 2005: "Hinduism and Science", Philadelphia: Metanexus Institute (http://www.metanexus.net/conference2005/pdf/td_singh.pdf)

Singh, T. D., och Ravi Gomatam (red.), 1988: *Synthesis of Science and Religion: Critical Essays and Dialogues*. Singapore: Bhaktivedanta Institute.

Social Compass, vol. 47, nr. 2 2000 (specialnummer om ISKCON).

Stevenson, Ian, 1980 (1966): *Twenty Cases Suggestive of Reincarnation*. Charlottesville: University of Virginia Press.

Tamal Krishna Goswami och Ravi M. Gupta, 2005: "Krishna and Culture: What Happens When the Lord of Vrindavana Moves to New York City". I Thomas A. Forsthoefel och Cynthia Ann Humes, red., *Gurus in America*, Albany: State University of New York Press, s. 81-96.

Thompson, Richard L., 1981: *Mechanistic and Nonmechanistic Science: An Investigation into the Nature of Consciousness and Form*. Los Angeles: Bhaktivedanta Book Trust.

Thompson, Richard L., 1988: "God and the Laws of Physics". I Singh och Gomatam s. 213-37

Thompson, Richard L., 1993: *Alien Identities: Ancient Insights Into Modern UFO Phenomena*. San Diego: Govardhan Hill Publishing.

Thompson, Richard L., 1994: "Reflections on the Relation Between Religion and Modern Rationalism". *ISKCON Communications Journal* 1, nr. 2.

Thompson, Richard L., 2001: *Mysteries of the Sacred Universe: The Cosmology of the Bhāgavata Purāṇa*. Alachua: Govardhan Hill Publishing.

Thompson, Richard L., 2003 (1989): *Vedic Cosmography and Astronomy*. Delhi: Motilal Banarsidass.

Tripurari Svami, 2004.: "Dharma vs. Darwin?"
<http://www.beliefnet.com/Faiths/Hinduism/2004/04/Ask-The-Swami-Dharma-Vs-Darwin.aspx>.

Urmila Devi Dasi, s.a.: "Kick Out Darwin". ISKCON Ministry of Educational Development:
http://iskconeducation.org/index.php?p=article&g=22#a_59.

Wallis, Roy, 1984: *The Elementary Forms of the New Religious Life*. London: Routledge & Kegan Paul.

Wodak, Jo, och David Oldroyd, 2001: "'Vedic Creationism': A Further Twist to the Evolution Debate". I Cremo, red., s. 126-45 (urspr. publ. i *Social Studies of Science*, vol. 26, 1996, s. 192-213).

Wolf, David, 2004: "Child Abuse and the Hare Krishnas: History and Response". I Bryant & Ekstrand, s. 321-44.